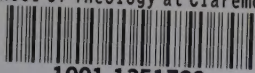

School of Theology at Claremont

1001 1351732

BINNERTS, HET PLAATSBEKLEEDEND LIDDEN VAN JEZUS CHRISTUS

BT
10
S8
no.2

The Library
SCHOOL OF THEOLOGY
AT CLAREMONT

WEST FOOTHILL AT COLLEGE AVENUE
CLAREMONT, CALIFORNIA

STUDIECLUB VAN MODERNE THEOLOGEN

VLUGSCHRIFT No. 2

IV

HET PLAATSBEKLEEDEND LIJDEN
VAN JEZUS CHRISTUS

DOOR

A. BINNERTS Sz.

PREDIKANT TE HAARLEM

DE BETEKENIS VAN EEN
CHRISTOLOGIE OP KRITISCH STAND-
PUNT VOOR DE PREDIKING
IN DE GEMEENTE

DOOR

P. ZONDERVAN

EMERITUS PREDIKANT

N.V. VAN GORCUM & COMP.'s
BOEKHANDEL, DRUKKERIJ EN UITGEVERIJ
ASSEN

Theology Library
SCHOOL OF THEOLOGY
AT CLAREMONT
California

L. S.

De hier aangeboden verhandelingen vormen No. 2 van de serie Vlugschriften, die de Studieclub van Moderne Theologen zich voorstelt van tijd tot tijd uit te geven, en die de referaten met de daarin verwerkte discussies, zooals die op de samenkomsten der Studieclub worden gehouden, bevatten.

Wat hier thans wordt aangeboden heeft geen toelichting noodig. De inhoud spreekt voor zichzelf. Het bewijst dat de Studieclub voortgaat op de in het voorwoord van ons eerste vlugschrift aangewezen weg.

Assen,
Nieuwe-Schans, } Augustus 1925.

Het Bestuur:

S. SPAANS, Voorzitter.

G. VAN DUYL, Secretaris.

B. J. ARIS, 2^e Secr.-Penn.

Het plaatsbekleedend lijden van Jezus Christus.

„Eens stonden de Barmhartigheid en de Waarheid voor den troon van God; de Barmhartigheid verlangde de redding der ellendige schepselen; de Waarheid eischte, dat God zijn woord gestand zou doen, en alzoo Adam en zijn geslacht overgeven aan den dood. Toen deze twee een tijdlang gestreden hadden, schreef de Rechter met zijn vinger deze beslissing: De dood moet iets goeds worden; dan wordt er aan u beiden genoeg gedaan. De Hemel verbaasde zich over dit diepe woord. Maar, zoo vroeg men, hoe zal dit kunnen geschieden? Hoe zal de zoo wreede en bittere dood iets goeds worden? De Rechter sprak: De dood van den zondaar is verschrikkelijk; de dood van den heilige is kostelijk; zou hij dit niet zijn, daar hij de ingang tot het leven is? Ja, riepen allen, dan is hij kostelijk; maar hoe kan dit geschieden? Daar behoeft, zeide God, slechts iemand te sterven, die daartoe niet verplicht is. Een dierbaar woord, riepen allen. Maar te vergeefs doorloopt de Waarheid de aarde: zij vindt geen enkelen reine. De Barmhartigheid doorloopt den hemel: zij vindt wel reinheid, maar niet genoeg liefde. Treurig keeren beide terug. De Vrede sprak tot haar: Er is iemand, die zulk een daad kan volbrengen; hij, die den raad gegeven heeft, moge hulp betoonen! De Heer nu, die dit gesprek gehoord had, gaf met een wenk de verhooring; de engel daalde neder, om aan de dochter van SION te melden: zie, uw Koning komt! En toen hij kwam, bracht hij den vrede mee, zoodat de engelen zongen: vrede op aarde, in de menschen een welbehagen!”

In deze schoone allegorie heeft BERNARD VAN CLAIRVAUX de leer van Jezus' verzoeningswerk, van zijn plaatsbekleedend lijden, uitgebeeld, die zich van de vroegste Christentijden af heeft gehandhaafd tot aan dezen dag.

Wat in het verwonderlijke 53e hoofdstuk van Jesaja wordt gezegd van den lijdenden „èbed Jahwe": „Hij heeft onze krankheden op zich genomen en onze smarten heeft hij gedragen", „hij is om onze overtredingen verwond; om onze ongerechtigheden is hij verbrijzeld; de straf, die ons den vrede aanbrengt, „was op hem, en door zijne striemen is ons genezing geworden" — dat heeft de oude Christenheid gelezen als geschreven van haar Heer. Als 1 Cor. 15 : 3 staat: „Ik heb ul. overgegeven hetgeen ik ook ontvangen heb: dat Christus gestorven is voor onze zonden, naar de Schriften" — dan is die Schrift Jes. 53.

En wat daar staat is spec. de grondtoon van het gansche Paulinische evangelie, dat kan worden samengevat in den tekst (Rom. 4 : 25) „overgeleverd om onze zonden en opgewekt om onze rechtvaardigmaking”, en welks prediker niet anders wilde weten dan dit ééne: „Jezus Christus en dien gekruisigd” (1 Cor. 2 : 2). Wilt gij uit deze sfeer nog een sprekend woord (2 Cor. 5 : 17vv.) „Zoo dan, indien iemand in Christus is, die „is een nieuw schepsel: het oude is voorbijgegaan, ziet, het is „alles nieuw geworden. En deze dingen zijn uit God, die ons met „zichzelf verzoend heeft door Jezus Christus, en ons de „bediening der verzoening gegeven. heeft, Want God was in „Christus de wereld met zichzelf verzoenende, hunne zonden „hun niet toerekenende; en heeft het woord der verzoening „in ons gelegd. Zoo zijn wij dan gezanten van Christus wege, „alsof God door ons bade: wij bidden van Christuswege, laat „u met God verzoenen. Want dien, die geen zonde gekend „heeft, heeft Hij zonde voor ons gemaakt, opdat wij zouden „worden rechtvaardigheid Gods in hem”.

Na de periode van het N.T. blijft het nadenken over deze straks als kerkleer alom aanvaarde leer „Spielerei”. Men spreekt van eene verschalking van Satan. Iemand vergelijkt zelfs het kruis met een muizenval en Satan met de muis, die er in loopt.

Dan komt ANSELMUS.

Hij heeft het ondernomen, op verstandsgronden, de waarheid te bewijzen van de kerkleer, dat menschwording en dood van Christus noodzakelijk zijn geweest voor onze zaligheid. Gij kent zijn antwoord op de vraag: „Cur Deus homo?” Gods „dignitas” maakt het noodzakelijk „ut omne peccatum satisfactio aut paena sequatur”. De „poena” d.i. aller eeuwige verdoemenis, wordt uitgesloten door het doel dat God zich heeft gesteld met de schepping van het menschengeslacht, n.l. om de gevallen engelen te remplaceeren. Maar de „satisfactio” kan de mensch niet geven :al het goede dat hij doet is niet meer dan zijn schuldige plicht. Daarom was de zending van den „God-mensch” noodzakelijk: hij moest „mensch” zijn en als zondeloos mensch zich vrijwillig aan den dood overgeven, hoewel hij niet behoefde te sterven; en tevens „God” zijn, opdat zijne prestatie oneindig hoogere waarde zou hebben dan de geheele wereld. Zoo heeft de God-mensch de „satisfactio” kunnen geven. En God heeft hem, die voor zichzelf niets behoefde, dit loon gegeven, dat zijn dood hun als genoegdoening wordt toegerekend, die het voorbeeld zijner gerechtigheid navolgen..

Aldus Anselmus, wiens grondgedachte de heerschende blijft in de Roomsche, zoowel als in de groote Hervormingskerken. Dat, en waarin Thomas van Aquino van Anselmus afwijkt, ga ik korthedshalve voorbij. Zoo merk ik ook slechts in

het voorbijgaan op, dat de Protestantsche orthodoxie Gods „dignitas” verandert in Gods „gerechtigheid”, wat een Ev. Gezang (125 : 5) aldus berijmt:

„Rechtvaardigheid hield aan om straf,
„Genade dong om vrijgeleide,
„Hier trad Gods wijsheid tusschen beide,
„Die z' alle bei' voldoening gaf”.

Waar het mij om te doen is, is de stelling te betoogen: dat de leer van Jezus' verzoeningswerk, van zijn plaatsbekleedend lijden, zich heeft gehandhaafd tot op dezen dag. Wat de artt. 21—23 van de Ned. Geloofsbelijdenis leeren, „van de voldoeninge „Christi, onzes eenigen Hoogepriesters, voor ons”, „van onze „rechtvaardigmakinge door het geloove in Jezus Christus”, en „dat onze rechtvaardigmakinge bestaat in de vergevinge „der zonden en toerekeninge der gehoorzaamheid Christi” — dat beantwoordt de 60^e vraag van den Heidelb. catech. „Hoe „zijt gij rechtvaardig voor God?” — aldus: „Alleen door een „oprecht geloove in Jezus Christus, alzoo, dat, al is het dat mij „mijne conscientie beklaagt, dat ik tegen alle de geboden Gods „zwaarlijk gezondigd heb en derzelven geen gehouden heb, en „nog steeds tot alle boosheid geneigd ben, nochtans God, zonder „eenige mijne verdienste, uit loutere genade, mij de volkomene „genoegdoening, gerechtigheid en heiligheid van Christus schenkt „en toerekent, evenals hadde ik nooit zonde gehad noch gedaan, „ja, als hadde ik zelf al de gehoorzaamheid volbracht, die „Christus voor mij volbracht heeft, zooverre ik zulke weldaad „met geloovigen harte aanneem”.

Welnu, wat de gereformeerde Dogmatiek van de 16^e eeuw leert, vinden wij *mutatis mutandis* terug bij al wat „rechts” staat in de 20ste eeuw.

Wie BAVINCK naleest over „het werk van den middelaar” (§ 42), komt niet alleen wederom onder den indruk van de rijke belezenheid van dezen geleerde, maar ook dat hij met alle macht de „satisfactio vicaria” als schriftmatig handhaaft. Als „straf” ook wil hij Jezus' lijden zien, berustende op eene ordinantie Gods; als een concreet feit, geheel eenig in de menschen geschiedenis, met grondslag in den raad Gods drieëinig, in het onwankelbaar verbond der verlossing.

DE HARTOG mag toornen tegen een uiterlijke verzoening, hij mag de juridische verzoeningsleer eenzijdig noemen, hij ziet toch in haar een waarheidselement. „Toekeering Gods tot den „zondaar is slechts denkbaar, indien eenerzijds de toorn in de „liefde breekt, anderzijds de liefde Gods daarin openbaar wordt, „dat zij zelve „plaatsvervangend” komt delgen en verdoen „schuld en zonde der menschheid” (HEILSF, blz. 74).

SLOTENMAKER DE BRUINE eindelijk — om mij tot deze woordvoerders te bepalen — heeft een en andermaal niet alleen de gedachte van „plaatsvervangend lijden” gehandhaafd tegen intellectualistische bezwaren, maar ook positief het wezenlijke van de oude leer van Jezus’ schulddeggend lijden als waarheid naar voren gebracht.

Dat tegen deze, laat mij zeggen „orthodoxe” leer, reeds sedert lang zwaarwichtige bezwaren zijn ingebracht, behoef ik in dezen kring niet te betoogen. Men behoeft het niet zoo rauw te doen als die tijdgenoot, bij wien ik las dat in het oude leerstuk God een kwaadaardige heemhond is, dien een stuk rauw vleesch moet worden toegeworpen, zal ik veilig kunnen passeeren en het huis binnen gaan.

Een bezadigd geleerde als WENDT wijdt in zijn „System der Chr. Lehre” een afzonderlijk hoofdstuk aan „Die anstössigen Momente in der kirchlichen Sühne — und Versöhnungstheorie”. Hij vat daarin samen, wat ten deele reeds vóór hem was uitgespeeld tegen de „bloedtheologie”. Van wat men zou kunnen noemen „het moderne bewustzijn” is hij de spreektrampet.

Hij betoogt dat de orthodoxe leer staat tegenover de Chr. Godsbeschouwing: immers de zedelijke liefde straft slechts om te redden, zij zoekt geen vergelding. Ja, de orthodoxe leer zinkt beneden wat Israëls profeten en psalmdichters hebben ontboezemd, en acht Gods wezen: gerechtigheid. Gods liefde is bevredigd door onze zinsverandering. Zij zou de zoen van een onschuldige begeeren? Maar „plaatsvervanging” is uitgesloten, waar het aankomt op de gezindheid. Jezus leed en stierf niet „in de plaats” van anderen, maar „ten gunste” van anderen. Zijn lijden en dood was geen straf, maar beproeving en gehoorzaamheid. Zij waren zijn plicht, om naar Gods bestel het Gods-kindschap te openbaren.

Zal, wie dit hoofdstuk van WENDT gelezen heeft, zich nog wagen aan het volgende, dat de waarheidsmomenten in de kerkelijke verzoeningsleer wil aanwijzen? — Ik vermoed, dat de overgroote meerderheid der moderne menschen, en ook der moderne theologen, aan het eerstgenoemde hoofdstuk genoeg hebben, en de oude leer van Christus’ plaatsvervangend lijden het beste gedeponceerd achten op dien rommelzolder, waar men wegbergt, wat men in zijn dagelijksch leven niet meer behoeft.

Voorbij, met zooveel dat blijkbaar eenmaal voor de menscheid waarde heeft gehad, maar waaraan wij ontgroeid zijn, als aan het geocentrische wereldbeeld en aan de verwachting van Jezus’ iederen dag te verwachten wederkomst!

Of beginnen, met name voor de moderne theologen, de tijden te kenteren?

In „De Russische ziel en de Westersche cultuur” (blz. 74) zegt THOMSON: „Als een voor het meerendeel der hedendaagsche menschheid wel onbegrijpelijk beweren, heeft de Chr. geloofsleer gesproken van het plaatsbekleedend lijden van Christus, onbegrijpelijk omdat het nooit als redelijk volledig is uit te leggen en op te leggen, misschien toch waarheidsmoment, dat als de stroomingen uit de diepte klaarder opruischen, weer zal kunnen worden beleefd.”

Beginnen de stroomingen uit de diepte klaarder op te ruischen, zoodat wij het waarheidsmoment in de oude leer van Christus' plaatsvervangend lijden weer kunnen beleven? — Indien ik meende deze vraag ontkennend te moeten beantwoorden, zou ik hier thans niet staan. — Laat mij voor het minst mogen trachten, dat waarheidsmoment u te toonen.

Ik begin, ter wegbereiding, enkele opmerkingen te maken over *het lijden in het algemeen*.

1. Het is zoo oud als de menschheid, en zoolang de menschheid heeft gevraagd, heeft zij gevraagd ook naar des lijdens zin. Merkwaardig, dat het van oude tijden af als „straf voor zonde” is vertolkt. Spontaan heeft men bij groote rampen de physische afhankelijkheid in eene zedelijke afhankelijkheid omgezet. De zondvloed was straf wegens schuld! Zoo zeide PAUL KRUGER, dat de nederlaag der Boerenrepublieken tot oorzaak had de zonde van het volk van Transvaal en Oranje-vrijstaat. Maar hiermede was het laatste woord niet gezegd. Oud-Israël, het smartenrijke, heeft geworsteld met het probleem van het lijden. Het boek Job staat daar als een monument van die worsteling. Job had slechts van hooren-zeggen van God gehoord, maar in zijn geslagenheid zag hij God zelf en had vrede.¹⁾

2. Anders wordt de vraag, als het lijden zijn aanwijsbare oorzaak heeft niet in de natuurorde, en niet in de eigene zonde, maar mij toekomt van menschen. Dan louter vervreemding en bitterheid? Maar „publiek, ik veracht u”, zegt alleen de ijdelruit.

Is mede het smartelijkste lijden dat, hetwelk kinderen hunnen ouders kunnen aandoen — rechtgeaarde ouders worden daardoor veel meer bedroefd dan verbitterd. De vader van den verloren zoon leed door en met den afgedwaalde. En als deze, berouwvol terugkeerende, nog verre was, zag hem de vader en toeloopende viel hij hem om den hals en kustte hem.

Waar besef van gemeenschap is met menschen, daar wordt hun leed ons leed, hunne schande onze schande, hun eer onze

¹⁾ Het zij mij vergund hier te verwijzen naar den treffenden passus in OTTO's „Das Heilige” over Job.

eer. Ik heb slechts uit de verte het 350 j. bestaan der Leidsche universiteit medegevierd. Maar wel ben ik ontroerd, toen de bange dagen van de worsteling tegen Spanje, toen de nobele gestalten van den „vader des vaderlands”, toen der vaderen heldenmoed mij weer voor oogen kwamen. Dat was het heldentijdvak van *mijn* volk, welks lijden en welks overwinning mede mijn lijden en mijne overwinning is.

3. Nog één schrede en wij zijn bij het plaatsvervangend lijden.

Waar levende gemeenschap is, daar aanvaardt, als de nood is opgelegd, een deel *vrijwillig* het lijden vóór de anderen, plaatsvervangend.

Ik weet het niet beter te demonstreeren, dan door u een gedicht voor te lezen, dat mij toevallig in handen kwam. Het is gezongen 28 Febr. j.l. in den Reichshauptbank te Berlijn, bij gelegenheid van de „Gedenkfeier zu Ehren unserer im Welt-„kriege für das Vaterland gefallenen Kollegen”.

Vooraf ging een gemeenschappelijk gezang, waarin wij tonen hooren, ons bekend uit Valerius' Gedencclank.

Wir treten zum Beten
Vor Gott, den verborgenen
Und schauen mit Grauen
Sein zorniges Tun . . .
Wir wissen, zerrissen,
Dasz du, Gott alleine
Zerschmetterst und wetterst
Die Völker entzwei.
O wollest von Sünden
In Gnaden uns entbinden
Und unsre Wunden heilen!
O Herr, mach uns frei! —

Maar dan volgt als solo deze variatie op SCHUBERT's bekende Litanei:

Ruh'n in Frieden alle Seelen,
Die vollbracht ein banges Quälen,
Die von schnöder Feindesband
Starben für ihr Vaterland,
Alle, die von hinnen schieden,
Alle Seelen ruh'n in Frieden.

Euch, Ihr tapfren Heldenseelen,
Flieszen Thränen nicht zu zählen;
Euer Taten hoher Lohn,
Werde euch von Gottes Thron;
Die im Kampf für uns verscheiden
Ihre Seelen ruhen in Frieden.

Er volgt nog een couplet met „Deutschlands Grösze“, „Deutschlands Ruhm“ er in. Ik laat het weg, om uw weerzin tegen dat chauvinisme niet te prikkelen, die misschien reeds is opgewekt door de „schnöde Feindeshand“. Want ik wil uwe aandacht uitsluitend bepalen bij dien trek, waarom ik reeds lang vóór den oorlog de Duitschers benijd heb: wij, moderne menschen in het algemeen en wij, Nederlanders in het bijzonder, missen droevig dat saamhoorigheidsgevoel, dat oprecht van de gevallen soldaten doet getuigen: „die im Kampf für uns verschieden“.

Plaatsvervangend hebben zij vrijwillig den strijd en het lijden op zich genomen van hun volk.

4. Het kan ook opgenomen worden — en ziedaar de laatste voorafgaande opmerking, die ik wil maken — niet voor een nationaal en wereldsch doel, maar in den dienst der gerechtigheid.

Een mensch, die trouw houdt aan God en Zijn heiligen wil, ondanks den smaad en de vervolging, ja den dood, die hij daarvoor heeft te verduren, bewaart het goddelijke welbehagen, trekt, zich aldus offerende, anderen in zijn sfeer. Want in het onschuldige offer sterft iets van de macht der zonde. Omdat er een metaphysische eenheid is tusschen menschen en menschen, delgt de vrome martelaar, plaatsvervangend, anderer schuld. Deze ervaringen en overwegingen hebben dat verwonderlijke 53ste hoofdstuk van Jesaja doen schrijven, waarin oud-Israël het hoogste heeft uitgezegd wat het begrepen heeft van den zin van het lijden ter wille van de gerechtigheid.

Onder onze tijdgenooten heeft niemand dit beter verstaan dan Dostojevski, die eindeloos het mysterie van de smart heeft benaderd, die in grenzenloos medelijden heiligheid kan worden, in Gods sfeer kan trekken, en aldus de universeele schuld kan boeten.

Maar reeds genoeg.

Deze opmerkingen willen niet meer dan den weg effenen naar een psychologisch verstaan van wat in den vorm van het leerstuk van Jezus' plaatsvervangend lijden zich heeft gehandhaafd tot aan dezen dag.

Het is zeker niet gemakkelijk ons in te leven in de oude Christelijke gemeente. Haar milieu, haar cultuur, haar denkbeelden verschillen zoo grootelijks van de onze. Maar dit is wel zeker, dat zij vervuld is geweest van de woorden, de daden, het kruis vooral van haar Heer en Meester. Zij was een Kruisgemeente, eene gemeenschap rondom het kruis. Toen de ergernis van het kruis door het geloof in de opstanding uit de dooden was overwonnen, heeft zij geweten door het kruis niet los te zijn van het geestelijke Israël maar wél van het vleeschelijke,

en samengebonden in eene gemeenschap, waarvan de kruiseling hoofd en heer was. Hij had de kruisstraf niet ondergaan, maar vrijwillig gekozen. Zij was de kroon op het hoogtepunt van zijn leven. Dat lijden de weg is tot heerlijkheid en levensverlies levensbehoud — nadrukkelijker en aangrijpender dan Galilea predikte hun dat Golgotha, waar hij getrouw was geweest tot het bittere einde — door het lijden volmaakt gelouterd. Getrouw had hij bewaard en daardoor gered en den zijnen ingestort dat leven in God en met God, dat hun leven was geworden.

Zoo staat de gemeente rondom het kruis, dat meer dan iets anders haar uit de duisternis riep tot zijn wonderbaar licht. Die ervaring en de oude offergedachte moest de oude Christenheid wel Jesaja 53 doen lezen als geschreven van hem, die voor hen hemel en aarde verbond, de heilige liefde van God met de onheilige menschenwereld, zoo die laatste, als de rank in de wijnstok, was ingeplant in het leven van den gekruiste. Van later tijd is dit beeld, zooals van later tijd het Christuswoord in Johannes is (12 : 32): „wanneer ik van de aarde zal verhoogd zijn, zal ik hen allen tot mij trekken”. Maar wat dit woord en dat beeld heeft geschapen bij veranderde beschouwing, is mede de vrucht van de ervaring van hen, die zich op het innigst aan elkander verbonden gevoelden in een gemeente, die wist dat hij voor hén allereerst in den dood was gegaan en wier leden zijn martelaarschap hebben voortgezet.

Is deze psychologische verklaring van het ontstaan in de oudste Christenheid van het geloof in het plaatsbekleedend lijden van Jezus ook slechts bij benadering juist ¹⁾ — wat is dan meer begrijpelijk dan dat straks de Chr. overlevering Jezus zelf woorden op de lippen legt over zijn lijden en sterven, die zeggen wat de Christenheid na zijn dood zeide? Om één voorbeeld te noemen: dat de instellingswoorden bij het avondmaal bij Marcus (14 : 24) „dit is mijn bloed, het bloed des N. Testaments, „hetwelk voor velen vergoten wordt”, bij Mattheus (26 : 28) reeds worden aangevuld met „tot vergeving der zonden”?

Maar ziet, wat oorspronkelijk als mystieke, suprarationeele ervaring, waarheid is — wordt in het kerkelijk dogma *rationeel* gemaakt. Om het rationeel te kunnen maken, om het ver-

1) Sterker mag stellig niet gesproken worden. Prof. WINDISCH onderstreepte dit, maar achtte het geenszins onwaarschijnlijk dat Jezus in zijn lijden en sterven Jes. 53 voor den geest heeft gestaan, nadat zijn pogen door zijn prediking zijn volk tot omkeering te brengen, was mislukt. Dan ware de zin zijns lijdens hem bewust geweest, wat, naar het oordeel van enkele aanwezigen, de majesteit van zijn lijden niet zou verhoogen.

standelijk te kunnen uitleggen en opleggen, moeten er elementen aan worden toegevoegd, die tot de oorspronkelijke ervaring niet behooren: elementen van theologischen en juridischen aard — bespiegelingen over God die wel genadig wil zijn, maar het niet kan zonder eerst een offer te eischen; over toerekening enz.

En ziet, nu men het redelijk gaat maken, wordt het onredelijk en . . . onzedelijk. Zeker, zelfs in het dogma ontbreken de vrome elementen niet: het is ten slotte God zelf, die het offer brengt en de schuld uitdelgt. Maar toch: onredelijk — zoodat telkens de behoefte aan rationeele rechtvaardiging ontwaakt (ANSELMUS).

En onzedelijk — men denke slechts aan de orthodoxie op haar smalst — zoodat men telkens vrome denkers ontmoet, die het dogma wel onaangetast laten — het is immers kerkelijk dogma! — maar zij interpreteeren het zóó, dat de aanstootelijke elementen worden uitgezuiverd en de verlossende unio mystica met den lijdenden en stervenden Christus het albeheerschende wordt.

THOMAS VAN AQUINO valt Anselmus niet bij. Hij leert, dat God de wereld ook had kunnen verlossen door zijne barmhartigheid te betoonen, maar dat de satisfactie door het lijden van Christus de meest verkieselijke is en dat de verzoenende kracht van zijn lijden gelegen is in de grootheid zijner liefde en in de grootheid der smarten, die hij verduurd heeft.

En van BEZA zijn deze schoone woorden: „Gaaf het wel aan, dat God iemand rechtvaardig zou noemen om de rechtvaardigheid van een ander? Deze rechtvaardigheid is wel van een ander, voorzoover als zij buiten ons is en als zij woont in een anderen persoon, n.l. in Christus; maar zij is niet van een ander, voorzoover als deze persoon zelf, n.l. Christus, wezenlijk tevens onze persoon is, als wij geestelijk of door het geloof één met hem zijn geworden; dan stroomt het ware leven uit den Christus mysticus, die het hoofd is, in ons, die zijn lichaam zijn; de grondslag der toerekening is alzoo deze, dat hij wezenlijk één is met ons”.

Maar ziet hier dan tevens de reden, waarom tot op dezen dag al wat „rechts” staat het leerstuk belijdt: ter wille van de mystische verlossingsleer die in het dogma verborgen is, neemt men meer of minder van harte het abstract-juridische der inkleeding op den koop toe.

Ik kan nu met weinige woorden volstaan, om de houding te schetsen, die m.i. ons tegenover het leerstuk betaamt.

Zooals het daar ligt, moeten wij het onaannemelijk noemen. Niet slechts in zijn Anselmiaanschen vorm. Want het leerstuk neemt in God altijd een onverzoenlijken strijd aan tusschen zijne abstract-juridisch opgevatte gerechtigheid, die eene

aequivalente straf eischt, en zijne barmhartigheid. De goddelijke gerechtigheid wordt als een ijzeren natuurwet opgevat, waaraan Gods barmhartigheid als een beminnelijke eigenschap ondergeschikt is. Toch is het duidelijk, dat hier van eene tegenstelling geen sprake kan zijn: Gods gerechtigheid en Zijne barmhartigheid zijn niet anders dan de onderscheiden wijzen, waarop het heilige Hart dezer wereld zich aan ons vertoont. Maar gij schenkt mij de verdere uiteenzetting van de tegenspraken en ongerijmdheden, die bij overpeinzing van het leerstuk vanzelf in het oog springen.

Doch hoe begrijpelijk en prijzenswaardig de verwerping van het leerstuk als zoodanig mag zijn geweest, te betreuren is de wijze waarop dit dikwijls onder moderne theologen is geschied. Het doet denken aan wat een oudere tijdgenoot mij heeft verteld. Hij hoorde als jongere — het waren toen de eerste tijden van het modernisme hier te lande — de leer der drie-eenheid bestrijden door een niet onvermaard voorganger met het argument dat $1 + 1 + 1$ niet $= 1$, maar $= 3$ is! — Wat dunkt u van de voorstelling van den *God-heemhond*, die ik straks signaleerde?

In ieder dogma ruischt een hymne. Ieder dogma bewaart een diep-godsdienstige kern. Uit een overmaat van rationalisme en van individualisme en een loszijn van de Christelijke traditie, is die rauwe verwerping van het leerstuk te verklaren, die wij moeten betreuren.

Wie de geestelijke genesis van het leerstuk tracht te benaderen, bewandelt een anderen weg.

Het zijn nu de lijdensweken. Ook krachtens ons ambt hebben wij thans overvloedig gelegenheid Golgotha te naderen. Weinige dingen schijnen mij ongepaster dan bij het kruis te weenen. Wij moeten tranen niet verwarren met gemoed. Wij moeten naderen met eerbiedigen schroom, die verstaat: „ontschroei uwe voeten, want de grond waarop gij staat is heilige grond”. Wij moeten naderen met diepen eerbied, hem die aan het vrijwillig gekozen kruis op het aangrijpendst predikt: „zalig die vervolgd worden om der gerechtigheid wil, want hunner is het Koninkrijk der Hemelen”. Zóó alleen worden die gemoedservaringen ons deel, waarvan wij straks hebben gesproken, en die zich aldus laten samenvatten: Het heeft Gode behaagd door het lijden en sterven van zijn kind bij uitnemendheid, ook mij te roepen uit de duisternis. Hij leed en stierf — voor mij!

Aldus, niet juridisch, maar realistisch mystisch genomen, is de kern van het leerstuk onaanvechtbaar, dat in kerkelijk-dogmatischen vorm onaannemelijk is.

Of is wat ik tot dusver gezegd heb, slechts fictie?

Is het „verhaaltje”, zooals v. D. BERGH v. EYSINGA in zijne inaugureele oratie de evangeliëgeschiedenis noemt, en waarvan ik uitging, bestemd voor het profanum vulgus, terwijl de ingewijden in hun philosophema de werkelijkheid hebben?

Ik wil voor niemand onderdoen in eerbied voor de scherpzinnigheid, waarmede de „radicalen” hun strijd strijden. Maar ik spreek niet te boud, wanneer ik zeg dat zij het pleit allerminst hebben gewonnen. Ik verwonder mij alleen over de verzekerdheid, waarmede vele niet-deskundigen — ook in deze zaak is mode — het radicale standpunt als het alleen-juiste roemen. — Hoe op dit standpunt het ontstaan van ons leerstuk wordt gedemonstreerd en welke waarheid er dan aan kan worden toegekend — ik acht het niet op mijn weg te liggen dit te onderzoeken.

Alleen herinner ik pro memorie dat Dr. PROOST in „De beteekenis van Jezus Christus voor ons geloofsleven”, ¹⁾ waarin hij uitdrukkelijk verzekert: „Wij zeggen niet te veel als wij beweren dat de geheele Jezus-conceptie te loor gaat bij wetenschappelijk-kritisch onderzoek” (blz. 29), maar in „Jezus-Christus” het beeld ziet van menschelijke volkomenheid, met nadruk de leer van het plaatsvervangend lijden van Christus handhaaft in haar kern (bl. 59 v.v.) en dat die kern niet zooveel verschilt van wat ik straks te berde bracht.

Maar hierop ga ik niet verder in.

Ten besluite nog één opmerking.

Dat ik met mijne uiteenzettingen niet verzeild ben in de wateren der orthodoxie, behoeft geen betoog. Zelfs niet in de wateren van die milde orthodoxie die „ethische-orthodoxie” heet. Wie Slotemaker de Bruine’s fraaie stuk over „Plaatsvervangend lijden” leest in Eltheto van 1921 — of de studie van denzelfde over „Het verlossingswerk van Jezus Christus” in den bundel „Jezus Christus voor onzen tijd” van 1908, leest treffende dingen en gaat lang en ver met den schrijver mede. Maar ten slotte scheiden onze wegen. Daar, waar kerkelijk en theologisch de representant verschijnt met „het geloof der gemeente”, dat de belijdenis van het oude leerstuk eischt en dat dus beleden wordt, hoevele kantteekeningen daarbij ook worden gemaakt. ²⁾ Geen terugval dus in de orthodoxie.

Maar ook geen breuk met de vrome ervaring der voorge-

¹⁾ Uitgave van J. Ploegsma, Zeist, 1919.

²⁾ Men heeft in deze woorden, die in een verslag in de N.R.C. van Dinsdag 17 Maart, Avondblad A, nog wat scherper klonken, eene insinuatie gezien. Geheel ten onrechte. De mentaliteit der ethische-orthodoxie is nu eenmaal een andere dan de onze. Waar geldt, dat men door het leven tot de leer komt, staat men anders tegenover „de leer” dan wij, te meer

slachten, die in het oude leerstuk fluistert — al wordt daarin dat fluisteren overstemd door redeneering die wij moeten afwijzen. Wij leven godsdienstig boven onzen stand, wanneer wij ons inbeelden dat met het moderne Christendom het wezenlijk nieuwe begint. Laat mij hier mijn ouden leermeester HOEKSTRA mogen citeeren: „Voor hem, die een eenigszins dieperen blik geslagen heeft zoowel in de geschiedenis der godsdienst als in het godsdienstig gemoed, is er iets naiefs, tot aan het belachelijke toe, in die zoogenaamde „verlichting” die den mond vol heeft van algeheele persoonlijke zelfstandigheid in het godsdienstig geloof, zulk een zelfstandigheid namelijk, waarbij ieder als opnieuw het geheel der waarheden, waaraan hij gelooft, uit eigen fondsen zou moeten uitvinden”.

Zoo is het. En om tot ons onderwerp terug te keeren: het schijnt mij geen geringe winst, dat wij weer kunnen aanvoelen en medeleven, wat de oudste Christenheid heeft ervaren onder het kruis. FRIEDRICH PAULSEN in zijn „System der Ethik” maakt die ervaring algemeen, ziet haar gelden op alle levensgebied. Met zijne woorden wil ik eindigen. Als hij de vraag opwerpt naar de verhouding van het wezen van den modernen geest tot het Christendom, dan betoogt hij, dat de éérste groote waarheid, die het Christendom de menschheid heeft ingestort, deze is: dat *het lijden* een wezenlijke zijde is van het menschenleven. De tweede groote waarheid noemt hij: dat *zonde en schuld* een wezenlijke zijde zijn van het menschenleven. En dan gaat hij verder: „Die dritte grosze Wahrheit, die das Christentum uns eingeprägt hat, ist: die Welt lebt durch den freiwilligen Opfertod des Unschuldigen und Gerechten. Was immer durch systemsüchtige Theologie daraus gemacht sein mag, es bleibt die tiefste geschichtsphilosophische Wahrheit: die Völker leben dadurch, dasz die Besten und Selbstlosesten, die Kräftigsten und Reinsten sich selbst zum Opfer darbielen. Was die Menschheit an höchsten Gütern besitzt, durch solche ist es erworben und mit Verkennung, Ausstossung, Tod gedankt worden. Die Geschichte der Menschheit ist die Geschichte der Märtyrertums; der Text zu der Predigt, die Menschheitsgeschichte heisst, ist der Text der Charfreitagspredigt aus dem 53 Kapitel des Propheten Jesaja”.

HAARLEM, Maart 1925.

A. BINNERTS Sz.

omdat men „het geloof der gemeente”, dat innig met de leer samenhangt, belijdt. Aan eene insinuatie aan het adres der ethischen heb ik bij het schrijven der bovenstaande woorden niet gedacht. Met name hebben dezen over het leerstuk van Jezus’ plaatsvervangend lijden trefende dingen geschreven. Maar ik heb nergens gelezen, dat zij het leerstuk in zijn kerkelijken vorm verwerpen, ook dan niet wanneer die verwerping mij door de konsekventie geëischt scheen.

De beteekenis van een Christologie op kritisch standpunt voor de prediking in de gemeente.

Het is een heugelijk verschijnsel, dat de sedert kort opgerichte Studieclub van Moderne Theologen als eerste onderwerp het Christologisch vraagstuk in onderzoek en bespreking heeft genomen. Mag men daarin een nieuw bewijs zien van de wetenschappelijke en godsdienstige belangen, die met de behandeling van dit deel der geloofsleer zijn gemoeid, 't is zeker niet minder een teeken, dat men ook uit practisch oogpunt behoefte gevoelt zich in dit opzicht te oriënteren. Te meer is dit het geval, nu voor velen onzer de Christologie weder hare plaats in geloofsleer en prediking opeischt.

Twee vragen zijn het, die zich hierbij vooral naar voren dringen. In de eerste plaats komt het historisch probleem ter sprake, dat sedert de dagen van LOMAN nog niets van zijn geldigheid heeft verloren en het onderzoek naar het al of niet geschiedkundige van Jezus' persoonlijkheid tot uitgangspunt heeft. Daaraan knoopt zich dan de vraag vast naar het wezen van den zoogenaamd historischen Jezus en zijn beteekenis voor het godsdienstig leven. Op de eerste Vergadering van de Studieclub ¹⁾ is dit onderwerp behandeld door Dr. H. WINDISCH in een Referaat over „De tegenwoordige stand van het Christusprobleem”, hetwelk een pleidooi bevatte voor de historiciteit. Het verdient echter opmerking, dat waar in deze lezing de persoonlijke waardeering aan het woord was, niet enkel op den geschiedkundigen Jezus met nadruk werd gewezen, maar aan den Christus, die boven dezen uitgaat, nog hoogere waarde werd toegekend.

Immers een tweede, niet minder gewichtige, vraag is die naar de beteekenis, welke de algemeene Christusvoorstelling, vooral in aansluiting bij het N. T., afgezien van de al of niet onderstelde historiciteit in straks genoemden zin, voor ons heeft. Op dezelfde vergadering werd dit punt ingeleid door Dr. K. H. ROESSINGH met een verhandeling over „De uitgangspunten eener Christologie op den grondslag der kritische theologie”. Daarin wordt de volle nadruk gelegd op de Christusvoorstelling als zoodanig, zonder dat aan het historisch bestaan van Jezus, al wordt het niet ontkend, overwegende beteekenis wordt gehecht. Niet het wetenschappelijk onderzoek naar de

¹⁾ October 1923 te Arnhem.

historicititeit, maar het metaphysische karakter van den Christus geldt hier als de hoofdzaak.

Vullen alzoo de Referaten der beide Leidsche hoogleeraren elkander aan, er valt in methode en standpunt ook een belangrijk verschil op te merken, zooals mede uitkomt in een tweeden omgewerkten en sterk vermeerderden druk van de lezing, door WINDISCH gehouden ¹⁾, waarin deze zijn voorstelling van den historischen Jezus, zooals hij die uit het N. T. meent te kunnen afleiden, nader verdedigt tegen de bezwaren van rechts en links ingebracht.

Het hier aangeboden geschrift is de omwerking van een Referaat, op de tweede Vergadering van de Studieclub gehouden ²⁾, op grond van de wenschelijkheid, bij de eerste samenkunst te Arnhem, o.a. in de lezing van Roessingh uitgesproken, om het vraagstuk in verband met de praktijk der gemeente behandeld te zien. Tweeërlei weg kon daarbij worden ingeslagen. De Referent kon zich stellen op een objectief standpunt en verschillende Christusbeschouwingen aan de eischen en behoeften der gemeente gaan toetsen, hetgeen het voordeel zou hebben gehad, dat velen de hunne daarin meer of min hadden kunnen herkennen. Omdat echter iedere prediker het meest met de voordeelen en bezwaren van zijn eigen prediking bekend is en daarover ook het best met hart en ziel kan spreken, is hier de andere weg gekozen, al moet zoo ook deze arbeid noodwendig eenzijdig schijnen, welke eenzijdigheid dan weliswaar door andere getuigenissen, gelijk ook ter vergadering geschiedde, kan worden aangevuld. Dit laatste is trouwens te meer noodig, omdat op zich zelf immers de „practica” reeds „multiplex” is.

Allereerst schijnt het gewenscht het hier ingenomen standpunt ten opzichte van het historisch probleem, waaromtrent de vrijzinnige prediker positie nemen moet, te bepalen. Daarna dient de hiermee samenhangende Christusbeschouwing wegens haar bijzonder karakter in tegenstelling met de andere zienswijze te worden aangewezen. Vervolgens zullen wij de bezwaren van zulk een christologische prediking in betrekking tot de stroomingen in de hedendaagsche gemeente en de behoeften harer leden onder de oogen moeten zien om eindelijk hare toepassing in de praktijk met voorbeelden te verduidelijken en zoo de beteekenis er van voor de gemeente nog nader te belichten.

De grondgedachte van onze Evangelieën is de verkondiging van de Hemelsche boodschap, dat in Jezus Christus de Heiland

¹⁾ Verschenen bij de Uitgevers van deze Vlugschriften, waarvan No. 1 de twee genoemde Referaten bevat.

²⁾ Te Arnhem, September 1924.

der wereld is verschenen. Het vraagstuk van het historisch probleem komt dus op kritisch standpunt hierop neer, of deze Heilandsgestalte in haar geheel dogmatische voorstelling is dan of zij zich heeft vastgeknoopt aan een prediker, die door zijn optreden een beweging in het leven heeft geroepen, waardoor men hem vroeger of later voor den verwachten Messias kon houden.

Het antwoord, dat op deze vraag zal worden gegeven, is niet alleen afhankelijk van zuiver historisch-wetenschappelijke overwegingen. Ook wijsgeerig-godsdienstige en dogmatische invloeden doen zich hierbij gelden, met name of onze voorkeur meer naar een persoonlijken stichter dan naar een Heilandsgestalte, in modernen zin opgevat, uitgaat. Dat dit hier het geval is, komt vooreerst door de hooge godsdienstige belangen, die aan de Jezusfiguur zijn verbonden, zoodat het „pectus” zich bijna noodwendig in ons oordeelen mengt. Dit zou echter niet in deze mate mogelijk zijn, indien de historische bewijzen hier gemakkelijker waren te vinden en in overtuigender vorm voor de hand lagen. Zoo weinig is dit naar onze meening het geval, dat zelfs wie alle andere overwegingen, indien mogelijk, ter zijde stelt, reeds op gissingen is aangewezen, waarbij meer dan het bewijs zelf de innerlijke overtuiging of de historische kijk den doorslag geeft. Men verwijt gewoonlijk den Radicalen, dat zij hypothetisch te werk gaan, maar ook aan de andere zijde gaat men uit van veronderstellingen, waarbij naar grondzuilen wordt gezocht of naar bewijzen, dat alleen bij een bepaalde toedracht de historische gang van zaken begrijpelijk is.

Hoeveel te meer zullen dan godsdienstige motieven kunnen medewerken om den evenaar naar de eene of andere zijde te doen overslaan. Wie in zijn geloof en prediking meer of minder sterk voor een historischen Jezus een plaats heeft bewaard, zal dien ook in de Evangeliën kunnen terugvinden, terwijl verplaatsing van het zwaartepunt hier naar een meer ideëele voorstelling ook daar tot een ander resultaat zal kunnen leiden. Opmerkelijk is in dit opzicht het verschil tusschen STRAUSS „Leben Jesu” en de latere bewerking daarvan voor het Duitsche volk. In het eerste geschrift verstaat de auteur onder den Zoon Gods de Menschwording Gods als een menschwording van eeuwigheid; de Zoon is het eindige zelf, zooals het zich in den mensch bewust wordt. In verband hiermede wordt aan hetgeen de schrijver het mythische element noemt, de Messias bewustzijn, de grootste plaats toegekend. In het tweede werk heeft de dogmatische Christus plaats gemaakt voor den idealistischen, ons henenwijzende naar een „Urbild”, dat niet meer met HEGEL de voorstelling heet van hetgeen is, maar met KANT die van hetgeen zijn moet. Daar nu wordt het mythische een slingerplant

genoemd, die den werkelijken boom aan het oog onttrekt. Een andere wijsgeerige opvatting gaat hier vergezeld van een gewijzigde historische conceptie.

Nu is het waar, dat men zich hiertegen wapenen kan en het historisch vraagstuk binnen zijn grenzen houden. Men kan den dogmatischen Christus prediken, los van den historischen Jezus, zonder in dit laatste opzicht zoover te gaan als BRUNO BAUER, die leerde, dat men den Heiland bij wijze van voorstelling uit het Joodsche land had laten komen, terwijl hij volgens hem in waarheid een product van den Griekschen geest was. Zoo nam HEGEL aan, dat de menschheid zich aan den historischen Jezus van de Menschwording Gods, die de hoofdzak is, bewust is geworden en vond STRAUSS het aanknoopingspunt in Jezus' Messiasbewustzijn. Ook kan men met sommige jongeren spreken van een „Geheimnisz", dat reeds zijn volgelingen in hem bespeurden, al is het de vraag, of dit laatste wel zoo geheel verschilt van het dieper en algemeen-menschelijke, dat achter iederen mensch in dezen zin verborgen ligt. De voorstellingen, waaronder de hoogere mensch hier verschijnt: Zoon Gods, Messias, Menschenzoon, Heiland, zijn in de oudheid gemeengoed en worden ook elders aangetroffen, al hebben ze in het evangelie een bijzondere beteekenis verkregen. Zoo worden wij dan hier weer voor de vraag gesteld of deze historische Jezus wel iets anders dan de uitbeelding van dit hooger menschelijke is. Men vergete toch niet, dat al kunnen opvattingen van godsdienstig-wijsgeerigen aard op ons oordeel licht van invloed zijn, zuiver historische redenen niet alleen den doorslag kunnen geven, maar ook op zich zelf voldoende kunnen wezen om de geschiedkundige figuur naar het rijk der verbeelding te verwijzen. De omstandigheid, dat de uitwendige getuigenissen zoo verschillend worden gewogen, de historische betrouwbaarheid der Evangeliën over het geheel zoo onzeker moet worden geacht, de vreemde stof zoo groote plaats voor zich opeischt, kunnen het uitgangspunt vormen van een twijfel, die ten leste tot besliste ontkenning leidt.

Hiermede behoeft dan nog niet het aandeel te worden ontkend, dat persoonlijkheden in het ontstaan van het Christendom kunnen hebben gehad. Het spreekt wel van zelf, dat dit het geval is geweest, maar voor het eigen gevoel dier leidsmannen was niet hun persoon de hoofdzak, doch de geest, die door hen getuigde en dien zij in den Heer van hun verkondiging belichaamd zagen. Zeer zeker zullen wij dan in dit Jezusbeeld ook den neerslag bezitten van het persoonlijke leven en zijn ervaring, ook al heeft dit alles in de teekening een meer algemeen karakter aangenomen. Wien roept zoo het tafereel in Gethsemané niet den innerlijken strijd van menigen martelaar voor

den geest? Ook moet de mogelijkheid worden toegegeven, dat de evangelische stof zich om een of anderen historischen persoon heeft gegroepeerd, al kan de afstand, die dezen van het voor ons liggende beeld scheidt, met niet de minste zekerheid worden geschat. Zelfs WINDISCH verzekert ons, dat de indruk van Jezus' optreden zich niet zoo krachtig in wijden kring heeft kunnen doen gelden als het in de Evangeliën wordt voorgesteld; ZIMMERN neemt aan, dat zelfs de naam van Jezus verduist kan zijn geweest en de radicale J. M. ROBERTSON acht het niet onmogelijk, dat onze evangelische overlevering terugwijst naar een zekeren Jezus — maar die zoo jaar vóór Christus volgens den Talmud zou zijn ter dood gebracht!

Doch zelfs al neemt men aan, dat in hetgeen men den historischen Jezus pleegt te noemen ons de herinnering is bewaard van ééne „hervorragende” persoonlijkheid, die voor den stichter van het Christendom kan gelden en wiens beeld in enkele scherpe trekken, zooals in zijn profetisch optreden tegen den vormendienst, zou zijn te herkennen, zoodra men eenigszins in bijzonderheden gaat afdalen, loopen de voorstellingen omtrent hem uiteen. In elk geval moet hem bij al het grootsche, dat dan zijn persoonlijkheid bezat, ook weer te zeer de beperktheid van zijn tijd eigen zijn geweest, dan dat hij als algemeen levensbeeld kan gelden, waarnaar het godsdienstig gemoed vraagt: dit ideaal kan zich trouwens ook onmogelijk in één enkel individu hebben belichaamd. Van veel grooter en geheel eenige waarde daarentegen moet de Christus van het N. T. worden geacht, in wien dan op dat standpunt de historische Jezus zich zou hebben opgelost. De prediking van dezen Heiland heeft de wereld voor het Christendom geopend als de Heer van zijne gemeente, zeer zeker ook omdat Hij als historisch persoon is verkondigd. Minstens even belangrijk als de vraag naar de historiciteit op zich zelve is toch deze andere, waarom Hij als historisch persoon kan zijn voorgesteld en met welke geschiedkundige en zielkundige factoren dit samenhangt, zoodat ook bij de propagandisten zelven al spoedig de oorspronkelijke zin — het geheim volgens BOLLAND — kon verloren gaan.

Daar nu de dogmatische Christus van het N. T., die de hoofdzaak is, als historisch persoon op kritisch standpunt niet is te handhaven, is het de taak van den vrijzinnigen prediker om aan de gemeente den Christus naar den geest, die aan de bijbelsche voorstelling ten grondslag ligt, voor te houden, hetgeen dus een andere prediking is dan die van den historischen Jezus. Laat het zich denken, dat deze twee naast elkander worden gesteld, — gelijk inderdaad geschiedt — bij de Christusverkondiging, die in dit geschrift aan het woord is, is de zoogenaamd historische Jezus in den meer dogmatischen Christus opgeheven,

hetgeen het voordeel medebrengt, dat deze prediking niet tweeledig behoeft te zijn, maar éénledig is, doch haar tegelijkertijd ook in dit opzicht een bijzondere plaats aanwijst in en tegenover de gemeente.

Zeker maakt het een groot onderscheid in het karakter der moderne prediking, of Jezus al of niet gedacht wordt als een historische persoonlijkheid. In het eerste geval staat hij als één enkel individu in het middelpunt; bij de hier onderstelde Christusbeschouwing is hij een universeel wezen. Wij kunnen het ons duidelijk maken aan het voorbeeld van Adam, den eersten Mensch. Deze is eigenlijk de Mensch in algemeenen zin, de Mensch in allen, de Idee-mensch, die zich in de Individuën belichaamt. Omdat men dit echter zoo niet vatten kon, is hij in aansluiting bij de oorspronkelijke primitieve voorstelling als historische persoon aan de spits der menschheid gesteld. De oude volken konden zich toch den Stam-mensch slechts denken als den Stamvader, uit wien het geheele geslacht was gesproten. Evenals Adam is Jezus nu een universeel wezen en wel in onderscheiding van hem, den natuurlijken mensch, het hoofd der geestelijke, wedergeboren menschheid, waarom hij in het N.T. dan ook wel „de tweede Adam” wordt genoemd.¹⁾ Het voorbeeld van Adam heldert ons nu op, hoe het komt, dat ook hij als historische persoon kon worden gedacht en voorgesteld. Evenals den eersten Adam moeten wij hem dan in onze voorstelling van geschiedkundige persoonlijkheid weer tot het hemelsche „Urbild” in allen verheffen.

Bij de historische Jezus-prediking blijft men bij den individuëlen mensch aan de spits staan, zooals ook in de gewone voorstelling met Adam geschiedt. Toch is hier ook in de vrijzinnige prediking nog de herinnering bewaard gebleven van het eigenlijke „Urbild”, voorzoover Jezus gepredikt wordt als een geïdealiseerde persoonlijkheid, waarin ieder zijn eigen hooger beeld kan aanschouwen. Zoo stelt ook onbewust de gemeente het zich voor, waarom een zondige Jezus haar dan ook niet aan wil. In dien zin heeft deze Jezus eveneens algemeene beteekenis, al wordt hij ook niet universeel gedacht en blijft men in de individueele voorstelling bevangen. Daarentegen zal ook in onze prediking het afzonderlijke niet worden gemist, als hulpmiddel voor de voorstelling van het algemeene, dat alleen zoo gegrepen worden kan, maar ook, omdat het laatste zich in de individuën een gestalte geeft.

Wij treden hierbij dus van zelf met onzen Christus buiten den kring en den tijd der evangeliën en zoo ondergaat dan ook het

¹⁾ Rom. 5; 14 vgl. 1 Cor. 15; 22 vgl., 45.

begrip historisch een wijziging. Ook deze Jezus is geschiedenis, maar als die van velen en van alle tijden moet de evangelische beschrijving ontdaan worden van het „einmalige” en symbolisch worden toegepast. Het is er in dit opzicht mede gelegen als met het Sprookje, waarin hetgeen zich steeds herhaalt als één enkele gebeurtenis uit het verleden verschijnt („Daar was eens”), omdat de natuurmachten er persoonlijk worden voorgesteld, en deze alleen handelend kunnen optreden in de lijst van een bepaalde plaats en tijd. Bij de andere opvatting is zijn leven niet meer dan de enge bedding, waarin zich het algemeene leven gedurende een korte spanne tijds beweegt. Meer dan op de algemeene, wordt op de eindige verschijning gelet. Het komt er op aan, dit leven zijn plaats te geven in den tijd, zijn oorsprong na te sporen, den wederkeerigen invloed van deze persoonlijkheid en de tijdstroomingen in het licht te stellen, op zijn blijvende beteekenis voor de menschheid in de wereld-geschiedenis te wijzen. Hier dreigt dan door het wetenschappelijk onderzoek de glans van de ideële persoonlijkheid te worden verduisterd wegens de beperktheid, waaraan ook hij als kind van zijn tijd onderworpen zal zijn geweest, al helt ook de prediker onbewust en in strijd met de feiten uit den aard der zaak telkens weer tot de schildering van den idealen mensch over. Op gelijke wijze moet de evangelische stof zooveel mogelijk worden geschilderd en de grens getrokken tusschen historie en verbeelding, waarbij dan dikwijls al te uitsluitend het wonder als grensscheiding dient en het mogelijke wel eens te veel voor werkelijkheid door-gaat of men juist zulke woorden en gebeurtenissen voor echt houdt, die in overeenstemming zijn met de eigen opvatting van den prediker. Bij de symbolische beschouwing behoeft deze schifting niet te worden gemaakt, maar kan het alles als beeld in zijn geheel worden gelaten. Terwijl nu de historische prediking de evangelische geschiedenis kan toepassen op het heden, kent ook weer de symbolische aan de evangelische beschrijving bijzondere beteekenis op zich zelf toe als reflex van den tijd, die als het keerpunt der eeuwen geldt en hecht zij de hoogste waarde aan de Christusverschijning, die de Evangeliën in beeld hebben gebracht. Men verwijt haar wel, dat zij de enkele feiten vervluchtigt, maar men deed beter met te erkennen, dat zij in de verbeelding den polsslag van het leven waarneemt en de werkelijke feiten uit alle tijden ziet in het licht der eeuwigheid.

Het onderscheid in prediking, zooals het ook aan de gemeente openbaar wordt, is derhalve ook hierin gelegen, dat de eene Jezus verkondigt als mensch, zij het dan ook een groot en verheven mensch, de andere als Godmensch en dus in tegenstelling met de eerste uitgaat van zijn goddelijke natuur. De historische Jezus is een koninklijke gestalte, oprijzende van de

aarde, de universeele Christus de Uitgang van den Vader, nederdalende van boven. In het eene geval is hij de drager van den geest van God; in het andere de belichaming er van, de Menschwording Gods. Hiermede stemmen dan de namen overeen, die hem bij voorkeur in de prediking worden gegeven: daar is het de Meester, de Leidsman des geloofs of menschelijker nog de timmermanszoon; hier de Heiland, Heer, Verlosser. Zoon Gods heet hij bij den een, Menschenzoon bij den ander en dan de laatste benaming gebezigd in menschelijken zin, niet als betiteling van den goddelijken mensch, zooals zij in de Schriften voorkomt. De eene voorstelling gaat uit van het goddelijke, dat in wereld en mensch verschijnt; de andere van het verschijnsel zelf, dat in God zijn oorsprong heeft. Beide naderen elkander, want wie met het menschelijke begint kan tot het goddelijke opklimmen en wie met het laatste aanvangt tot het menschelijke afdalen. Doch de betrekking van het goddelijke en het menschelijke wordt in het eene geval meer onmiddellijk en immanent, in het andere meer middelijk, creatuurlijk gedacht, zoodat men „mutatis mutandis” hier de oude tegenstelling van Athanasius en Arius wedervindt.

Door Dr. WINDISCH is de opmerking gemaakt, dat bij de huidige Jezus-theologie niet Jezus in het middelpunt staat, maar God, de Vader, dien hij predikte. In theorie kan men dit als juist erkennen, doch wij hebben er reeds op gewezen, hoe in de praktijk Jezus onwillekeurig en onbewust tot symbool wordt gemaakt en hoe dikwijls ook in de prediking van den historischen Jezus een rest van den dogmatischen Christus naklinkt. De Vader, Jezus en de Geest, deze drie vindt men in den regel ook in de moderne prediking terug en zelfs zoekt men tegenwoordig een nauwer verband door langs psychologischen weg de aansluiting te vinden van Jezus met den Christus des geloofs. In de door ons onderstelde prediking draagt echter de Christus een metaphysisch karakter, al neemt hij ook in den mensch een gestalte aan, doordat deze met geheel zijn wezen op hem wordt ingeplant. Hier treden Vader, Zoon en Geest met elkander in de innigste gemeenschap als een Drie-eenheid, waarbij de Zoon dus een der drie aangezichten of verschijningen is van het in zich zelf ééne en ondeelbare Wezen Gods. Het is toch nauwelijks noodig op te merken, dat hier over Jezus wel op symbolische wijze wordt gesproken, maar dat hij zelf daarom geen symbool is, maar volle werkelijkheid, het Leven en de Openbaring Gods, de God in de wereld, die als bovenmenschelijke persoonlijkheid deel heeft aan het bovenbewuste Leven Gods, ook waar hij in het menschelijke zelfbewustzijn wordt opgenomen en mede zich verwezenlijkt.

Hieruit blijkt, dat de prediking van den historischen Jezus

en die van den metaphysischen Christus bij alle verschil toch ook weer punten van overeenkomst, althans van aanraking vertoonen, gelijk beide ten leste eenzelfde evangelisch beeld tot achtergrond hebben, hoe verschillend dit ook wordt gewaardeerd. In theologisch opzicht zal laatstgenoemde beschouwing ook de eerste kunnen waardeeren, niet enkel als eerlijke en dus eerbiedwaardige overtuiging, maar ook om vele motieven, die zij zelve anders gewijzigd in zich heeft opgenomen. Ook als kritiek op de oude supranatureele Christusvoorstelling is de historische opvatting van waarde, al heeft ze met het zoeken van een geschiedkundige kern ook de meest wezenlijke en waardevolle momenten als een verouderd kleed verwaarloosd. Wat zij voor omhulsel aanzag, behoort toch in werkelijkheid tot het wezen. Daarom is bij alle gemeenschap het verschil ook weer groot genoeg om aan de prediking een geheel ander aanzien en karakter te geven.

Het eerste verwijt, dat bij zulk een prediking den voorganger kan treffen, is dat hij orthodox gaat prediken, want dezen indruk moet wel zijn terminologie, waaraan de gemeente ontwend is, op haar maken. Wij denken hier niet aan de naneefjes van Jan Rap, voor wie orthodox gelijkluidend is óf met dom en onontwikkeld óf met wat al te ernstig. Zoo hoorde ik nog onlangs een prediker als orthodox betitelen, omdat hij zoo dikwijls den naam van Christus? neen van God gebruikte. Doch daar zijn onder ons ook zeer vrome mensen, die de tegenstelling van rechtzinnig en vrijzinnig ernstiger nemen en uit krachtige en eerbiedwaardige overtuiging aan de linkerzijde staan. Zij hebben geleerd, dat het Christendom verbasterd is in de Katholieke kerk, in het Protestantisme herleefd, weer ondergegaan in de orthodoxie, totdat met het vrijzinnige de volle bevrijding is gekomen. De mensch Jezus is in eere hersteld, ontdaan van alle vreemde bestanddeelen en ziet, nu gaat men terug naar hetgeen een overwonnen standpunt heette en doet de vruchten der met moeite en strijd verworven vrijzinnigheid verloren gaan.

Nu mogen wij ons dit, dat wij orthodox zouden zijn zonder meer, niet laten aanleunen. Wij erkennen alleen, dat in de orthodoxe opvatting meer waarheid schuilt dan de vrijzinnigen in den regel wel beseffen. Het nieuwe is steeds op zijn beurt even eenzijdig als het oude geweest en verwaarloost in den regel met het naar voren brengen van kostbare waarheden te zeer het vaderlijk erfdeel, zeker ook omdat het tot een dood kapitaal was gemaakt. Eerst als de strijd tot rust is gekomen, wordt door een later geslacht de waarde van het oude weer doorzien en verkrijgt dit als weer levend kapitaal de hem toekomende plaats, te gelijker tijd verschijnend in een nieuw licht. Dit is

ook mede de reden, waarom het zich in populairen vorm zoolang handhaaft en men doet verkeerd hier alleen van survival of repristinatie te spreken. Juist daarom mogen wij de beteekenis noch van het rationalisme noch van het supranaturalisme ontkennen en behoort een prediker van dezen tijd evenmin orthodox als modern te zijn dan alleen in een bepaalden zin óf beide in den vorm eener synthese.

Het komt er dus op aan, dat wij dit aan de gemeente verduidelijken en haar trachten te bevrijden van haar verkeerde opvatting omtrent de historische ontwikkeling, straks geschetst. Ook zal het gewenscht zijn, dat wij de orthodox klinkende termen vooral niet zinledig gebruiken, maar zoo dat de beteekenis uitkomt en waar het pas geeft waarschuwen tegen de eenzijdigheid van het orthodoxisme, zonder te vervallen in den agressieven toon van ouderwetsche predikers en altijd wijzende op den levenden schat, die in de gebrekkige vaten bewaard wordt. Wanneer wij waarschuwen tegen het zich verlaten op de borggerechtigheid van Christus, terwijl in den mensch zelf niets verandert en er op wijzen, dat de zoendood van Christus ons niet baten zal, wanneer het offer zich niet in ons herhaalt, dan zal een goed hoorder te zijner tijd ook in ons wel den vrijzinnige herkennen. Ik heb dan ook zulk een prediking door den een wel als te rechtzinnig en door den ander als te vrijzinnig hooren betitelen. De gemeente moet toch al spoedig begrijpen, dat dit vermeende orthodoxisme geen teruggang is (evenzeer als een orthodoxe zeer goed het onderscheid met zijn verkondiging zal ontdekken) en dit te meer naarmate het verschijnsel algemeener wordt. Een oud vrouwtje klaagde reeds lang geleden, dat zij niet wist, hoe zij het had. In haar jeugd had zij geleerd, dat Jezus mensch was als wij en nu zag ze hem weer in een vrijzinnig blad Gods Zoon genoemd. Haar dochter verzekerde echter, dat Moeder nog van den ouden stempel was en zich in den nieuwen tijd niet had ingeleefd.

In dit verband heeft nu de Christologische prediking het verwijt te hooren, dat zij niet eerlijk is, omdat zij oude en versleten vormen en uitdrukkingen bezigt in een anderen zin dan de oorspronkelijke en op die wijze verwarring sticht. Dit verwijt komt natuurlijk vooral van theologische zijde. Hier treedt nu wel de verschillende waardeering aan het licht, die men voor den ideeënkring en den geloofsinhoud van het N.T. heeft. Op een Doopsgezinden Gemeentedag te Lunteren heeft BUSSEMAKER die taal niet onjuist als mysteriëntaal gekenschetst en hij wenschte daarvoor de taal van onzen tijd in de plaats te stellen. Wie nu in de mysteriëntaal de sprake van zijn eigen gemoed herkent, zal zich daarvan blijven bedienen, terwijl hij, wien ze vreemd aandoet, den ander een „opwarmen” van oude

termen zal verwijten. Iemand, die rationalistisch het begrip verzoening gaat ontleden, zal er op kunnen wijzen, dat er bij God toch van geen toornen en ommekeer van gezindheid naar menschelijke analogie sprake kan zijn en onze verhouding tot Hem toch geen straf of boete medebrengt. Hij zal hoogstens kunnen erkennen, dat er een verandering in het subject zelf plaats heeft, maar juist hierom voor deze verhouding tot en gemeenschap met God een andere uitdrukking of omschrijving bezigen. Doch het is ook mogelijk, dat iemand, zich zeer goed bewust van het gebrekkige der oude voorstelling, toch de psychologische beteekenis daarin meer waardeert en beaamt, vooral omdat de zonde voor hem het karakter van een tweespalt, een vervreemding van, een breuke met God draagt en de vergeving alzoo van het herstel van een verbroken band. De laatste, als hij het woord „verzoening” hoort, zal zeggen: ja, dat is het, waarnaar mijn ziel haakt.

't Is waar, dat de oude termen afgezaagd worden en versleten, wanneer zij zinloos en gedachteloos worden gebruikt, hetgeen trouwens van elke prediking, ook van de meest moderne, geldt. De leerstellige keurt er den predikant aan en de gevoelige hoort ze met streelende voldoening om in te slapen op de deining der geliefkoosde terminologie. Hier wordt den prediker wel zeer bepaald de eisch gesteld, dat hij niet „de dierbare tale Kanaäns” spreke, maar zijn woord edel en gewijld van klank zij, zoodat zich daarin het oude vernieuwt. Doch men vergete ook niet de kracht en wijding, die er dan van een bekend woord op den hoorder uitgaat en de herinneringen en gewaarwordingen, die er door worden gewekt. 't Is als een nationale vlag of zang, of om op het gebied van den godsdienst te blijven, als een psalmtoon, die altijd nieuw blijft. Er is in den godsdienst veel conservatisme, ook omdat er veel continuïteit is. Ook raken het oude en het eeuwige elkander nauw. Niet te miskennen is bovendien de beteekenis van een geloofstaal der gemeente, waarin alle harten zich vereenigen en men zich één weet met de voorgeslachten. Hier weegt wel zeer de gemeenschap der geloovigen, die ook in woord en beeld tot stand komt.

Over 't algemeen meen ik, dat een prediker het recht heeft zich van een overgeleverden term te bedienen, wanneer hij voor zich zelf overtuigd is dien te bezigen in den eeuwigen zin, die aan de uitdrukking ten grondslag ligt. Hij is dan volkomen eerlijk en voor zich zelf verantwoord, in weerwil van de verkeerde voorstellingen, die anderen aan het woord hebben verbonden of den gebrekkigen zin, waarin hij die het woord schiep, het zelf nog heeft verstaan. 't Komt er immers vooral op aan ook in de primitieve uitingen van den menschelijken geest den geest zelf te onderkennen. Doch daarvoor is weliswaar nog iets anders

noodig dan een akelig purisme, dat consequent toegepast alle stabiliteit aan de geloofstaal zou ontnemen en heel wat meer moeten schrappen dan de orthodoxievrees wel zou willen doen, ja eigenlijk alle taal onmogelijk zou maken.

Hiermede is ook het verwijt, dat men zoo verwarring sticht, beantwoord. Bedoelt men daarmede, dat wij b.v. onder de gemeenschap met Christus iets geheel anders verstaan dan Paulus, voor wien hij de na zijn aardsche lijden verhoogde Heer in den hemel was, dan antwoorden wij met verwijzing naar het straks opgemerkte, dat niet de vorm maar het wezen van de voorstelling de hoofdzaak is en wij meenen uit den zelfden geest als Paulus te spreken. Zelfs zou men ons getuigenis ophelderend kunnen noemen, daar de verwarring juist ontstaan is door hen, die des apostels bespiegeling tot een systeem zonder hart hebben gemaakt en door anderen, die dan weer het weefsel hebben uiteengerafeld, maar evenmin tot ziel en leven zijn doorgedrongen. Doch misschien zal men daarop willen antwoorden, dat de gemeente aan den Christusnaam nu eenmaal bepaalde voorstellingen verbindt, die maken, dat onze prediking anders wordt opgevat dan wij bedoelen, ja dat wij zelfs gevaar loopen de gemeente orthodox te maken in een zin, dien wij zelven allerminst kunnen goedkeuren. Wij kunnen slechts herhalen, dat de gemeente over 't geheel het onderscheid van onze prediking en die van de ouderwetsch-rechtzinnigen zeer goed zal gevoelen en als zij een orthodoxe pur sang hoort, zal merken, dat dit een ander geluid is dan het onze. Doch indien er zijn, die ons aldus misverstaan — is er eenige prediking, die aan misverstand geheel is ontkomen? Is niet menig leeraar voor meer linksch gehouden dan hij in werkelijkheid is en heeft men de vrijzinnigheid wel niet in ongeloovigen zin vertolkt en zich alleen de negatieve zijde daarvan toegeëigend? Indien het geloof der gemeente slechts zelden in het evenwicht zal staan, zoo is het op zich zelf nog geen teeken van wijsgeerige en religieuze onwaarde, wanneer het naar rechts een weinig overhelt.

Of bezigt men de benaming van verwardheid ter kennschetsing van een prediking, die men zelf niet begrijpt? De geest, die verheft en opvoert tot de hoogte, moet op den man uit de vlakke, die zijn eigen overtuiging zoo klaar, zijn eigen begrippen zoo helder vindt, steeds den indruk van het duizelingwekkende en zwevende maken. Zulk een verwarring bestaat dan eigenlijk alleen bij dengene, die haar meent waar te nemen en men durft zelfs niet verwachten, dat zij de eerste schrede zal zijn tot een dieper bewustzijn. Wie het nieuwe wil scheppen, moet beginnen met verwarring te stichten. GEORGE STEPHENSON stichtte verwarring, toen hij de eerste locomotief liet loopen, schrik onder de dieren, verontwaardiging onder de boeren, grondbezitters,

vrachtrijders en welk een oeconomische wanorde heeft de stoom niet te voorschijn geroepen. Niettemin, het stoomros snelt rustig voort langs lijnen van geleidelijkheid. Zoo sticht ook de prediker van dezen tijd misschien wel eens verwarring in hoofden en harten. De zaak is dat, zooals daar de wereld, hier de gemeente zich aanpasse aan de nieuwe geestesorde, die geen aanhanger van het oude kan keeren of te niet doen, en opgeschrikt uit haar dommel de ware rust en klaarheid vinde.

Het bezwaar komt hier intusschen niet alleen van hen, die den prediker dogmatisch een verschuiving naar rechts verwijten; er zullen anderen zijn, voor wie hij in zijn historische opvatting te ver naar links gaat. Hier is een bekommernis des harten, die alle aandacht en waardeering verdient. Er zijn er, die in deze prediking, soms misschien onbewust, iets missen: het is de Jezus, met wien zij vertrouwd zijn geworden, hun gids en voorbeeld, den Leeraar en Meester, in wien zij den volmaakten mensch vereeren en van wien de oude Doopsgezinden zongen „Wie, die in Jezus' wandel ooit vlekken vond? Neen, hart en mond stemt in met al zijn handel”. Ik herinner mij, hoe mij als kind een bejaarde, vrome kosteres verhaalde van een predikant, dien zij gaarne hoorde ook omdat hij aan het eind der preek zoo mooi het voorbeeld van Jezus kon schetsen. Nu dreigt weliswaar ook deze humanistische Jezus voor de wetenschappelijke kritiek te bezwijken, zoodat ook de vereerder van den historischen Jezus eigenlijk tot zijn gehoor zou moeten zeggen: „uw Jezus is een moderne Jezus, niet passend in het kader van zijn tijd”. Toch achten wij deze schepping van den modernen geest religieus verre van verwerpelijk. Het getuigt toch voor onze Evangeliën, dat men dezen Jezus er in heeft kunnen terugvinden als nagalm van den oud-profetischen geest, maar ook als neerslag van den Griekschen humaniteitszin, door welchen Seneca ons het beeld van den volmaakten mensch heeft kunnen nalaten. PAULSEN moge met zeker recht in het Christendom den ascetischen mensch vinden in tegenstelling met het Grieksche ideaal, in het volgroeid evangelie is het ascetisme weer overwonnen en heeft het echt menschelijke eerst zijn waardige plaats ontvangen. De dogmatische Christus van Paulus sluit den meer humanistischen der Evangeliën niet uit, maar beiden kan men in den Christus, die geest is, hervinden en de teekening van den laatste is van te meer belang, omdat de universeele mensch zich in de individuen belichaamt en zijn heerlijkheid in hen wordt aanschouwd.

Zal nu de indruk van dit beeld niet worden verzwakt, indien het niet historisch is? Er zijn er weliswaar, die zeggen: wat doet het er toe of Jezus heeft geleefd, 't voorbeeld blijft er hetzelfde om; doch anderen hebben behoefte het zich als werkelijk gebeurd

voor te stellen, zullen ze het voor echt nemen. De paedagogische waarde van het voorbeeld moet in dezen zin niet gering worden geacht en het waren dan ook vooral godsdienstonderwijzeressen, die ter vergadering dit bezwaar opperden, waarbij misschien nog komt, dat de vrouw nog meer dan de man aan concrete voorstellingen hecht en meer aan den persoon dan aan de leer hangt. Nu vergete men echter niet, dat van ideëele gestalten als Abraham en Job dezelfde kracht kan uitgaan als wanneer zij historische figuren waren, waarbij dan echter moet worden bedacht, dat de hoorder vaak op dit onderscheid niet let. Er zijn maar weinig menschen, die van een romantische figuur kunnen genieten en tegelijkertijd zich bewust blijven, dat deze verduidelijkt is. Gewoonlijk laten wij ons willens en wetens misleiden door onze verbeelding en de betoovering duurt soms nog voort, als het boek reeds is dichtgeslagen. 't Zijn niet alleen kinderen, die schreien om den armen Oom Tom uit de Negerhut, zonder te bedenken, dat dit het lot der Negers in 't algemeen is geweest. Hieruit blijkt, welk een plaats de illusie bij den invloed van het goede voorbeeld kan innemen. Misschien zal iemand zeggen, dat de zaak bij Jezus eenigszins anders ligt, omdat hij niet een figuur naast andere is, maar het beeld van den volmaachten mensch. Doch dan moet men bij eenige bezinning erkennen, dat het hier niet op de historische, maar op de geestelijke realiteit van het volmaakte aankomt, hoezeer ook de menschelijke geest deze met elkander verwisselt en dat juist voor den volmaachten mensch slechts deze laatste werkelijkheid overblijft. Aan den prediker — en dit geldt voor ieder, die het evangelisch beeld niet in zijn geheel aanvaardt — wordt hier dus de eisch gesteld, dat hij uit paedagogisch oogpunt de illusie niet verstore en vooral niet opzettelijk doe uitkomen dat het niet historisch is. Zegt zelfs een moeder, als zij haar kind een sprookje gaat vertellen, dat het toch vooral niet echt gebeurd is of verzwijgt zij dit niet ook aan het einde? Wat van den prediker echter niet minder gevorderd wordt, is dit, dat hij op Jezus wijze als het goddelijk toonbeeld, dat elk ander voorbeeld te boven gaat en zoo den hoorder onder den indruk bringe van de waarheid en echtheid in dit beeld, die niet naar historischen maatstaf gemeten worden kan.

Wat van het voorbeeld geldt, is ook van toepassing op Jezus' onderwijs. Wij hebben een gereformeerden ouderling het hoofd zien buigen, toen zijn predikant, bij wien hij zich over de onrechtmatige handeling van een andere partij klaagde, hem toevoegde: Daar staat geschreven „Zoo wie u op de rechterwang slaat, keer hem ook de andere toe”. Doch wij hebben ook meer vrijzinnige gemeenteleden met gemoedelyken ernst bij een voorval uit het dagelijksch leven zich wel

hooren beroepen op Jezus' woord van zeventig maal zevenmaal vergeven. Het autoriteitsgeloof openbaart zich op verschillende wijze bij rechtzinnigen en vrijzinnigen: daar het gezag der Schrift, hier Jezus' eigen woord. Voor den vrijzinnigen prediker kan er geen ander gezag zijn dan dat van den Geest, maar onder dit gezag brenge hij dan ook de gemeente bij de verkondiging van „de Woorden des Heeren”. Terecht wees in de gedachtenwisseling hier een voorgangster op den indruk, dien de enkele voorlezing van Jezus' spreuk over de vermoeiden en belasten in haar gemeente maakte. Dat zijne woorden „geest en leven” zijn, zooals hij zelf heeft gezegd, hangt toch niet saam met ons gedisputeer over zijn historiciteit.

Intusschen geldt het hier niet alleen de prediking en het voorbeeld, maar ook de geheele persoonlijkheid, die menig vrijzinnige waardeert, ja liefheeft. Deze Jezus heeft een hart, dat toornen, weenen, maar bovenal liefhebben kan. Hij heeft geleden en is daarin ons gelijk geworden. Hoe menigeen gedenkt niet met innige dankbaarheid, wat hij of zij van hem heeft ontvangen. Over haar groote verplichtingen in dit opzicht schreef mij een zuster, die zich zelve misschien te nuchter noemde om de nieuwere Christusbeschouwing te beamen en ook sprak van den indruk, dien haar Jezus, zooals zij hem schetste, op haar Zondagsschoolkinderen maakte. Behoeft het te worden gezegd, dat dezulken het gevoel moeten hebben, alsof hun iets ontnomen wordt, wanneer de historische Jezus verdwijnt totdat het den prediker gelukt hen tot het inzicht te brengen, dat zij in dit opzicht reden tot dankbaarheid te over houden, omdat ook in hetgeen zij in dezen zin van menschen hebben ontvangen de liefde van Christus hun nader kwam, ja deze in alles als de gekruisigde nu hun nog meer nabij is, zoodat zij in Hem meer dan een zegenaar, een middelaar vinden? De historische Jezus is menigmaal een beletsel om het heil te waardeeren, dat der menschenziel in Christus wordt ontsloten en alleen in een prediking, die daarboven uitgaat, worden schatten, die voor menigen vrijzinnige renteloos kapitaal waren geworden, weer tot een levend bezit. Ter vergadering gevraagd, hoe wij over het wonder dachten, antwoordden wij, dat wij de wonderverhalen verstonden als een schildering van Jezus' geestelijke macht over wereld en menschenhart. Wij willen er nu nog bijvoegen, dat deze macht inderdaad wondermacht mag heeten, omdat de bekeering en herschepping van den zondigen mensch in een levend kind van God het groote wonder blijft, niet in tegennatuurlijken zin, maar als heerschappij van den geest over de natuur, van natuurlijk standpunt gezien. Er is in Jezus Christus in waarheid veel meer dan de nuchtere vrijzinnige in hem vindt. Voor dit hoogere is het niet noodig de historiciteit

van Jezus te ontkennen, alleen er boven uit te gaan, maar de erkenning is evenmin een vereischte en juist waar zij wegvalt, daar keert de mensch Jezus, die geleden heeft en aan wien de vrijzinnige zoozeer hecht, in den Christus weder.

Nu mogen wij in dit verband niet voorbijzien, dat er een nieuwe generatie opgroeit, die van de oude in menig opzicht verschilt, een geheel ander aspect vertoont, een gansch ander cachet draagt. Er openbaart zich sinds lang een reactie tegen het nuchter verstandsleven met het naar voren treden van mystieke neigingen. Dit nieuw ontwaakte leven is echter dikwijls vaag en onbestemd. Men zoekt en gist meer dan men heeft gegrepen. Krachtig spreekt bij velen het onbewuste leven. De wonderlijkste voorstellingen komen weer naar voren. Het geloof in bijzondere krachten, dat kort geleden nog voor bijgeloof gold, wordt heelemaal niet onredelijk geacht. De broeder met spiritistische neigingen zit naast de zuster, die door den geest van „Christian science” is angehaucht; de asceet naast den theosoof. Velen voelen sociaal en leggen zich toe op practisch maatschappelijken arbeid in religieuze zin. Hier doet zich ook de invloed gelden van andere stroomingen op wetenschappelijk en artistiek gebied. Men ziet het natuurleven meer biologisch dan mechanisch en leeft van impressies.

Van de ouderen onderscheiden de jongeren zich ook hierin dat zij de oude tegenstellingen, waarin de eersten leefden, niet meer zoo sterk gevoelen, zelfs niet die van katholiek en protestant en vooral niet van rechtzinnig en vrijzinnig, deels ook als gevolg van een ongodsdienstige opvoeding. Sommige jongeren voelen zich afgestooten door de kerkelijke vormen, anderen houden meer verband met de gemeente. Tegenover hen, die zich gaarne christelijk noemen, staan anderen, die meer algemeen-religieus willen zijn. Nadat reeds in vroeger eeuwen het kerkgeloof bij velen zijn gezag had verloren en de eigen persoonlijke overtuiging hoofdzaak werd en het vrije geloofsleven daarna een harnas werd aangedaan door het natuurnoodwendige en materialistische denken, is nu de bevrijding gekomen en ontplooiën zich in den weken bodem van het zieleleven allerlei in het wild groeiende bloemen, die toch ook nu en dan den vroegeren cultuurstaat openbaren. Hoe verhoudt zich nu daartegenover een Christusprediking als de hier bedoelde? Het spreekt wel van zelf, dat dit niet met één enkel woord is te zeggen. Menigmaal zal het slechts bij een los contact blijven, overeenkomstig het karakter van vluchtigheid, dat aan deze gevoelsaandoeningen eigen is. Wer fertig ist (of meent te zijn) dem ist nichts recht zu machen, doch ook: ein Werdender wird immer dankbar sein. Juist wegens zijn innerlijk karakter zal een Christusprediking als deze in het gemoed kunnen grijpen

en een woord inslaan als dit van prof. HEERING: Christus leeft ook in den mensch. Hij is de mensch naar zijn diepsten aanleg, naar zijn eeuwige bestemming, de mensch in zijn zelf- en wereld-bevrijdende kracht, de mensch in de Liefde, de mensch in God. Hij is de mensch. En door de eeuwen klinkt het en zal het klinken: Ecce homo, zie de mensch ¹⁾.

Onze Christologie wordt echter niet alleen geoordeeld naar de voldoening, die zij schenkt, maar ook naar de wijze, waarop zij tegen de heerschende stroomingen ingaat. Wat aan dit geslacht ontbreekt, is de objectiviteit van den Geest en deze Christus is in zijn persoonlijkheid (bedoeld in metaphysischen zin) nog anders werkelijkheid dan als subjectieve ervaring, gelijk hij, die zich openbaart, meer is dan in wie hij zich openbaart. Nu is er in onze dagen reeds een verlangen op te merken om van de eigen persoonlijke meening zich te verheffen tot hetgeen op zich zelf waar is. In stee van op de eenheid van het goddelijke en menselijke, wordt op den afstand de nadruk gelegd. Het „mysterium tremendum” vervangt het gevoel van afhankelijkheid; God wordt „der ganz und gar Andere” genoemd. Hoe verblijdend dit ook zij als reactie tegen een eenzijdige subjectiviteit, die den Geest al te zeer uit den mensch laat voortkomen, de Christologie heeft daartegenover ook weer de Immanentie Gods te handhaven, waarvan juist Christus de vertegenwoordiger is. Voor prof. EMIL BRUNNER geldt Jezus Christus terecht niet voornamelijk als historische persoon (hoewel hij ook dat naar zijn meening is, deze Jezus van Nazaret), maar als goddelijke, eeuwige openbaring, het Woord Gods, die zoowel de Voleindiger is van het goddelijk gebod als de repraesentant van de goddelijke genade. Doch zijne Jezus blijft te veel aan de andere zijde staan en alleen de krachtig doorgevoerde Immanentie-gedachte kan onze gemeenschap met Hem tot haar recht doen komen.

Aan zijn waardeering van de Zwitsersche theologie ²⁾ moet waarschijnlijk ook de opmerking van prof. ROESSINGH worden toegeschreven, dat Christus voor hem allermeeft een ethische persoonlijkheid is, die als Norm stellende oordeelt en tegelijk de goddelijke genade belichaamt. Wie bedenkt, dat de Verzoening in „den Geest” geschiedt, zal noch de afstand, noch de eenheid vergeten. Deze twee onderstellen elkander ³⁾. Ook als de Verzoenende blijft Hij „de Andere” en juist omdat hij „de Andere” is kan Hij als Immanente in den Geest ⁴⁾ de ver-

¹⁾ In: De Tijden roepen, pag. 17.

²⁾ Vgl. K. H. ROESSINGH, „Het humanistisch en het Eschatologisch element in het modernisme”, N. Theol. Tijdschrift XIII 323 vgl.

³⁾ Vgl. Dr. G. A. v. D. BERGH v. EYSINGA, „Begin en Beginsel van het Christendom, Haarlem 1924 pag. 13 vgl.

⁴⁾ 2 Cor. 3, 17.

zoening brengen. Wij moeten op Hem worden ingeplant om deze deelachtig te worden, maar hebben haar dan ook in Hem. Zoo blijft Hij de oordeelende ook voor de zijnen, die in hun onvolkomenheid zelve het oordeel dragen, terwijl tegelijk het „zijn in Christus” het onderpand is van ons heil, ja ons heil zelf en daarin is toch vooral de heerlijkheid en zaligheid van zijn zending gelegen. In den Christus als H. Geest is dan tevens zijn ethische persoonlijkheid gegeven, in onderscheiding van den Zoon, die als Geest en God-in-de-wereld ook een kosmische verschijning op niet-ethisch gebied is, hoewel hij in den Christus zijn hoogste openbaring vindt.

Sluit alzoo deze prediking zich aan bij hedendaagsche stroomingen zonder zich daarin te verliezen, wij willen nog even stilstaan bij bezwaren, waarmede zij krachtens haar karakter zoowel in als buiten de gemeente heeft te rekenen. Over 't algemeen stelt de gemeente met degenen, die tot haar naderen, overeenkomstig den menschelijken aanleg, zich het innerlijke en geestelijke voor in uitwendigen vorm. Zoo moet, naar wij meenen, de beteekenis der Roomsche Eucharistie worden opgevat. Onder alle dwaling zal de waarheid hier deze zijn, dat het offer van Christus zich telkens herhaalt, terwijl het Protestantisme op de gestalte van Jezus terugziet als een feit uit het verleden. Hoofdzaak is dan niet, wat op het altaar geschiedt, maar in de harten der geloovigen en der in aanbidding verzonken gemeente. Doch die gemeente heeft het noodig, dat haar dit uitwendig wordt voorgesteld en niet als fictie, maar als werkelijkheid. Zoo lagen de tafelen der wet in Israels heilighdom en had God met eigen vingers daarop de woorden der Wet gegrift. Dus was het n.l. voor het gevoel der vromen, terwijl in werkelijkheid die woorden stonden te lezen, zij het ook in onduidelijk schrift, in de harten. Zoo ziet de herstellende zielskranke in zijn geneesheer bij wijze van overdracht het ideaal, dat in hem zelf leeft, verwezenlijkt. In dit licht moet ook de vereering van den historischen Jezus, niet als vrucht van wetenschappelijk onderzoek maar als vereering van 't geloovig gemoed, worden beschouwd en gewaardeerd. Het innerlijk beeld wordt uitwendig geprojecteerd op het doek en door die projectie en de aanschouwing daarvan verlevendigd. Voor de bewustheid van den geloovige is het uitwendig beeld het echte, maar in zijn hart sluimert het diepere besef van een onzienlijk Christusbeeld.

Men kan het priesterlist of priesterwijsheid noemen, dat de geestelijke leidslieden zich naar de voorstelling der gemeente richten, waarin intusschen ook de priester zelf kan zijn bevangen. De hier bedoelde prediking beoogt het inzicht te openen, dat de fictie een reëlen achtergrond heeft of althans dien achter-

grond te ontsluiten, hetgeen van groot nut kan zijn voor hen, die in een of anderen vorm de fictie hebben onderkend, maar niet tot het besef der diepere waarheid zijn doorgedrongen; voorts om degenen, die den schijn voor het wezen houden, tot zelf-bezinning en geestelijk geloof te leiden en eindelijk voor dezulken, die van het evangelie vervreemd, zich uit behoefte aan troost en vrede weder derwaarts keeren. Doch hieruit volgt, dat dit dan ook met groote omzichtigheid moet geschieden, daar voor velen met het beeld ook wegvalt, wat dit voor hen vertegenwoordigt en niet alleen de jeugdige catechisant, maar ook de gemeente met het uitwendige aanvangt. Wie aan zijn gehoor onvoorbereid en als hoogste wijsheid mededeelt en uitlegt, dat Jezus niet heeft geleefd, zal misschien instemming vinden bij hen, wien het meest vrijzinnige nog niet vrijzinnig genoeg is en straks zulk een prediker wellicht orthodox zullen noemen, als hij van de negatie tot het positieve voortschrijdt, terwijl anderen uit louter oppervlakkigheid zich geërgerd zullen afwenden van een voorganger, die „niet eens gelooft, dat Jezus heeft geleefd”, hetgeen vooreerst geen zaak van geloof is en bovendien onwaar, want hij heeft niet alleen geleefd, maar leeft nog. Zelfs wie zegt, dat het dan maar een sprookje zou zijn, getuigt zoo nog van de waarheid, daar het sprookje de werkelijkheid geeft, zooals de dichtende geest haar ziet, hetgeen ook werkelijkheid is, gelijk wij dezer dagen lezen, dat de Grieken tien jaar lang Troja hadden belegerd, opdat Homerus daarvan zou zingen in onsterfelijken zang. Om den aanstoot van vromen en wereldlingen fluisterde Napoleon den dichter Wieland slechts op behoedzame wijze in het oor, dat het niet zeker was, of Jezus had geleefd. De prediker mag om ernstiger reden zijn gemeente geen deelgenoot maken van zijn ontkenning zonder te trachten haar een grootere zekerheid in ruil te geven en te doen gevoelen, dat deze ontkenning niet het wezen, maar slechts den vorm geldt, hetgeen niet wegneemt, dat hij juist ter wille van de hooge waarheid in ethischen zin voor de waarheid, naar historischen maatstaf, onomwonden moet kunnen uitkomen.

Om toch te beseffen, dat de dingen anders zijn dan ze ons toeschijnen en toch ook de schijn weer niet louter bedrog is; om te erkennen, dat Jezus niet kan hebben geleefd en toch nog leeft; om in te zien, dat Christus in ons woont en deze gemeenschap door Hem zelf wordt gewekt en tot stand gebracht, daartoe behoort meer gave van symbolische voorstelling, metaphysisch inzicht, religieuze geest dan velen wel bezitten. Nu is het gelukkig, dat de prediking ook zonder dit diepere inzicht stichten kan. Waar zou het heen, als hare vruchten uitsluitend afhingen van den aard eener Christusbeschouwing en de mate, waarin de gemeente zich haar als zoodanig toeëigent? Zeer velen laven

zich uit den rijken stroom, zonder naar gehalte en bron van het water te vragen. De H. Geest stort zijn zegeningen uit ook over hen, die te nauwnood kunnen zeggen, wat Geest is noch zich van zijn werkingen rekenschap geven. Daarom hebbe de prediker het niet te veel over zijn Christusbeschouwing, over *zijn* Christusopvatting allermint, maar late hij deze zijn prediking doordringen en wereld en leven belichten, opdat zoo Christus zelf nader worde gebracht aan de harten. Daarbij kan hij tevens dieper inzicht trachten te wekken door godsdienstonderwijs, lezingen en ook in de prediking zelve, hetgeen toch ook weer noodig is voor de meer nadenkende hoorders, die willen begrijpen en vooral de velen in onzen tijd, die zonder tot het oude terug te willen, toch wat meer begeeren dan hun in het nieuwe wordt geboden en langs dezen weg in Christus een levensbron kunnen vinden. Er zijn, naar men zegt menschen, die de muziek van Palestrina niet kunnen waardeeren, omdat deze zuiver innerlijk is. Evenmin als dit een reden is om naast Palestrina geen Bach of Händel ten gehoor te brengen, mag het een oorzaak zijn om dien kunstenaar te doen vergeten. Zoo heeft ook de prediker der hoogste en alleen zaligmakende waarheid een boodschap voor allen, maar mag hij ter wille van de velen ook den enkelen niet onthouden, wat ten leste zou kunnen blijken meerderen ten zegen te zijn dan men denkt.

Zooals nu de geheele geloofsbeschouwing van den leeraar zich in zijn Christlogie als in één brandpunt vereenigt, zoo zal deze laatste ook weer als een zon met haar stralen zijn gansche prediking kunnen en moeten doordringen.

Hier zij allereerst gewezen op de centrale plaats, die de Christus in de evangelie-verkondiging van dezen aard bekleedt. Ook de historische Jezusprediking kan christo-centrisch zijn. Dit is o.a. het geval in de opvatting van HOEKSTRA, die in zijn oudere werken ¹⁾ de geloofs- en zedeleer zeer historisch heeft behandeld en voor wien de religieuze ontwikkeling in het Christendom zijn hoogtepunt bereikt. De heidensche godsdienst wordt hier beschreven als de natuurlijke, de Joodsche als de wettelijke, waarbij eudaemonistisch het doen van het goede nog gebonden is aan zinnelijke motieven en die zoo den overgang vormt tot het Christendom, den zuiver geestelijken godsdienst. Hier is dan Jezus de prediker van den godsdienst bij uitnemendheid, ofschoon Hoekstra in zijn Nieuw-Testamentische studiën ook verwantschap heeft getoond met een meer radicale beschouwing en later voorzichtig wel van den Jezus der Evangelien heeft gesproken.

¹⁾ Zooals in „Bronnen en grondslagen van het godsdienstig geloof” en „De ontwikkeling van de zedelijke Idee in de geschiedenis”.

Bij deze opvatting heeft het nu altijd eenige moeielijkheid in om zich duidelijk te maken, hoe een zoon van het Joodsche volk de prediker kon worden van een godsdienst, die ook aan geloovigen van Arischen oorsprong bevrediging schonk, omdat daarin de bestanddeelen van Jodendom en heidendom zich hadden vereenigd als twee elementen, die samen een nieuwe stof vormen. Men pleegt weliswaar voornamelijk in het Hellenisme de oorzaak te zoeken van de vervorming van het evangelie in de Paulinische prediking, doch ook in de evangeliën is een innerlijkheid, die niet van Joodschen oorsprong is en aan buiten-Israelietische herkomst doet denken. Wij hebben daarom vroeger in den historischen Jezus in dit opzicht van een mysterie gesproken,¹⁾ terwijl anderen de onderstelling van een Arische afkomst hebben ter hulp geroepen of hem zelfs vóór zijn optreden een tocht naar Indië hebben laten ondernemen.

Wordt Jezus als voorstelling opgevat, dan laat zich de vereeniging van Jodendom en heidendom niet alleen in zijn prediking, maar ook in zijn beeld, beter begrijpen, als die van transcendentie en immanentie, historisch geloof en mystiek, gemeenschapsbesef en persoonlijkheidsgevoel, zedelijke gebondenheid en geestelijke innerlijkheid. Zulk een godsdienst kan zijn ontstaan, waar Jood en heiden in nauwe aanraking leefden en ook bij elkander zochten naar een nieuw en bevredigend geloof. De natuurlijke wedergeboorte, door de heidenen opgevat als de geboorte of opstanding van goddelijk leven, blijkt door Israel historisch te zijn toegepast op ondergang en herleving van het eigen volk, zooals o.a. het karakter zijner feesten aanwijst, om in het Christendom haar mystiek karakter, maar nu in geestelijken zin en in aansluiting bij de meer ontwikkelde heidensche wijsbegeerte te hernemen. De Man van Smarten in Deutero-Jesaja, die onze krankheden op zich neemt²⁾, kunnen wij zoo met GRESZMANN en BÖHL zien in het licht van een oud cultuslied, maar wij behoeven daarom niet te zeggen, dat die in den historischen Jezus is verwezenlijkt; wij nemen liever aan, dat in den Jezus van het N.T. eenzelfde voorstelling is belichaamd. Philippus kon dan met reden aan den kamerling zeggen³⁾, dat hij, die bij Jesaja als een lam ter slachtbank wordt gevoerd, Jezus was, in dezen zin, dat aan den Israëliet hier een ideaal voor oogen stond, hetwelk in den N.T.-ischen Jezus een volmaakter uitbeelding heeft gevonden.

¹⁾ In een opstel „Ariër en Semiet”, *Teekenen des Tijds*, 1906 pag. 267 vvgl. en 345 vvgl. Later in anderen zin „Over Christendom als Mysterium” 1913 pag. 97 vvgl.

²⁾ Cap. 53.

³⁾ Hand. 8, 26 vvgl.

Zonder dat wij buiten Israel gaan, kan Jezus onmogelijk als de vervulling van Wet en profeten worden begrepen. Ook daarin valt trouwens reeds een niet-Israelietisch element op te merken. De Christus wordt in beginsel en kiem reeds aange- troffen in de mysteriën en Israël verschijnt mede als zijn voorbereiding. Spiegelt zijn beeld zich niet min of meer af in de geschiedenis van Jozef, die door lijden tot heerlijkheid komt, wiens lijden ook strekt tot zegen van zijn volk en wiens broeders alleen door beproeving en bekeering dien zegen deelachtig kunnen worden, zoodat het door hen bedreven kwaad in dezen zin ten goede wordt gekeerd? Wie merkt hier niet de analogie op met hetgeen van Jezus wordt verhaald, die door zijn lijden weliswaar tot hoogere heerlijkheid komt en de Verlosser wordt van de zondige menschheid, die hem aan het kruis sloeg? Zoo begrijpen wij, hoe Jezus zijn eigen begraven worden en opstanding kon vergelijken met hetgeen Jona wedervoer ¹⁾ en waarom de oude Christenen in de catacomben de historie van Jona en Noach zoo gaarne afbeeldden. Of was daar geen gelijkenis tusschen hun verrijzenis uit het graf der wereld en de zijne? ²⁾ Dat en in welken zin Jezus de Messias is geweest, schijnt zoo wel heel duidelijk. Natuurlijk wordt dit beter op de catechisatie dan in de prediking genetisch en organisch ontwikkeld en verklaard, doch op andere wijze worden toch zoo voor de gemeente de Schriften geopend en ontvangt de prediker een rijke stof voor zijn verkondiging, daar al het oude in nieuwe gedaante wederkeert. Het blijft dezelfde Jezus, maar wie aan onze uitdrukkingswijze ontdekt en gevoelt, hoe hij voor ons beeld en voorstelling is, zal die in deze voorstelling en dat beeld niet ook den Christus zelf als Openbaring Gods ontmoeten en herkennen?

In de Evangeliën verschijnt nu deze Jezus als een historische gestalte onder het beeld van het menschenleven met geboorte en dood, lijden en verheerlijking. Nu is al aanstonds de geboorte in een mythisch kleed gehuld. Laten wij een oogenblik onderstellen, dat wij in de geboorteverhalen de overlevering herkennen van het vondelingkind, die in verschillende mythologieën wordt aangetroffen. Het laat zich gissen, dat dit kind oorspronkelijk het jonge leven voorstelt, o.a. in de gedaante van den zaadkorrel, dat met den ondergang bedreigd en aan vernedering prijsgegeven toch opgroeit voor een zegenrijke bestemming. De sage van dit kind, een beeldschoon knaapje van koninklijke afkomst, door herders gevonden en opgevoed, oudtijds waar-

¹⁾ Matth. 12, 40.

²⁾ De dwaze rationalistische verklaring van het Jona-wonder is geheel onnoodig, wanneer men maar op de beteekenis der wijdverbreide mythe (vgl. HANS SCHMIDT, Jona) let en begrijpt, welk een rol de bekeering in het boek speelt.

schijnlijk dramatisch ten tooneele gebracht als een voorstelling van den verlossenden god, verkreeg een plaats in het leven van koningen, die als heilbrengenden werden vereerd. Wij vinden haar in gewijzigden vorm zoowel in den Oud-testamentischen Mozes als bij den Romeinschen Keizer Augustus. Zoo kon de overlevering ook worden opgenomen in het geboorteverhaal van den Messias.¹⁾

Wij hebben dus in de Kerstverhalen de voorstelling der geboorte van het jonge leven, zooals het in de Christelijke gemeente een gestalte aanneemt, waarin de verwachting der ouden werd vervuld, met vromen eerbied door de geloovigen van verre en nabij aanschouwd en aanbeden. Met tal van trekken kan dit, aan de hand der oude verhalen, op zeer vruchtbare wijze worden vertolkt als de historie, die zich steeds herhaalt, gewijde, eeuwige historie is. Het is opmerkelijk, hoe onze Vondel in zijn kerstzang onbewust het ware treft, wanneer hij den kindermoord te Bethlehem vergelijkt met de zaadkorrels, die ter aarde vallen. „Zoo velt de zucht de korenaren” en in de onnoozele kinderen dan weer het beeld ziet van de martelaren der kerk. „Uw kind'ren sterven martelaren en eerstgeborenen van het zaad.” Terwijl de oudere prediking, die zich houdt aan den historischen Jezus, er op zal wijzen, hoe deze de mythische stof tot zich heeft getrokken, zullen wij ons van die stof bedienen om in het geestelijk leven der gemeente de openbaring van Christus zelf te teekenen. De voorstelling is uit het leven gegroeid en wordt op hare beurt weer leven. Maria en de grijze Simeon; de herders en de wijzen, ze zijn de vertegenwoordigers van het vrome Israel of de aanbedende geloovigen.

Het is wellicht niet zonder belang, naar aanleiding van een gemaakte opmerking, er op te wijzen, dat al hebben deze verhalen een natuurlijken achtergrond, wij daarin toch boven het natuurlijke uit zijn. Terwijl de oude volken de wedergeboorte in de natuur zagen, waarvan zij zelf deel uitmaakten, wordt die in het evangelie geestelijk verstaan en dient de oorspronkelijke voorstelling slechts als beeld, terwijl het toch ook weer één ordening is, die zich in natuur en geest openbaart, gelijk de eerste ook zelve reeds als geest wordt onderkend. Ook is het niet de bedoeling de geschiedenis des geestes mechanisch te verklaren: het beeld van het zaad wijst hier reeds op een wedergeboorte.

Dit blijkt mede uit de voorstelling van Jezus' lijden, sterven en opstanding, die ouder is dan de geboorteverhalen en, zooals de verhalen nu voor ons liggen, in zekeren zin als een herhaling

¹⁾ Vergel. het elders geschrevene: N. Theol. Tijdschr. 1919 pag. 205 vvgl. en 1920 pag. 210 vvgl.

er van kan worden beschouwd. De opstanding is tevens een wedergeboorte en de geboorte een verrijzenis van het nieuwe leven. Als beeld van het leven der gemeente valt hier meer de nadruk op het lijden, dat toch geen vernietiging en ondergang is. De zegepraal van het leven over den dood als een overwinning van den Christus zelf wordt er in allerlei vorm voorgesteld. Als voorbeeld kunnen wij noemen het verhaal van de Wachters, volgens Matth. ¹⁾ op verzoek van de Joden door Pilatus bij het graf gesteld. Het Egyptische koningsgraf, dat de verzegelde onderwereld of het doodenrijk zelf verbeeldt, met zijn symbolische wachters, kan ons leeren, hoe een apocalyptische voorstelling hier een historischen vorm heeft verkregen. Te vergeefs trachten heidendom en Jodendom den Christus opgesloten te houden en zijn opstanding te verhinderen. Doch ziet, hij leeft en verschrikt nemen de wachters de vlucht. In de beroemde bedevaartskerk van Madonna del Sasso te Locarno zag ik een beeldengroep, deze vlucht der wachters voorstellende, zooals zij wegsnellende van het graf reeds aan den nu achter hen staanden Verrezenen den rug hebben toegekeerd. Een van hen heeft een vlaggetje in de hand met de letters S.P.Q.R. (Senatus Populusque Romanus), waardoor de beeldhouwer blijkbaar wilde aanduiden, dat in de wachters de dragers van de Romeinsche wereldmacht moesten worden gezien. In het verhaal zijn zij tevens de handlangers en werktuigen der Joodsche hiërarchie en geeft daar deze teekening, na hetgeen de lijdensgeschiedenis reeds te zien gaf, niet te kennen, hoe dezelfde geschiedenis zich toen telkens herhaalde, gelijk zij nog doet, al treden nu ook zelfs een zoogenaamde christelijke staat en kerk wel op als vijanden van den Heer, dien ook zij niet voor goed kunnen kluisteren, daar hij van binnen uit de zegels verbreekt? Zelfs vinden wij in het verhaal reeds de rationalistische uitlegging, waarvan zich daar de priesters op listige wijze bedienen, als zij het gerucht laten verbreiden, dat zijn discipelen hem gestolen hebben ²⁾.

Nu zal ook de historische Jezusprediking de opstanding wel ongeveer zoo behandelen en zelfs is het mogelijk, dat zij den Jezus der geschiedenis dan daarbij onaangeroerd laat. Daar is in de Evangelien wel meerdere stof, die elke prediker uit dit oogpunt zal bezien. Bij den storm op zee zal men allicht in de zee de wereld, in het schip de gemeente en in den storm de tegenspoed en vervolging zien. Doch het kenmerk van de symbolische prediking blijft, dat zij niet tusschen lijden en opstanding scheiding maakt als tusschen historische en on-

¹⁾ 27, 62 vvgL.

²⁾ Matth. 28, 12 vvgL.

historische gebeurtenis, maar het geheel aanvaardt als zich telkens herhalende geschiedenis, zoodat zij die ook niet behoeft over te brengen naar het heden, maar terstond in den tegenwoordigen tijd spreken kan. Hij heeft niet geleden en is niet opgestaan, maar hij sterft en staat op, Hij d.w.z. Christus zelf en niet zijn geest of de geest der waarheid en wel zóó dat hij zich openbaart in nieuwe levensvormen en zich daarin een gestalte geeft, zooals de discipelen hem zagen „in een andere gedaante” en aanvankelijk evenals wij soms moeite hadden hem daarin te herkennen. Dezelfde tragedie wordt nog gespeeld met dezelfde vertolkers. De hogepriester en Pilatus; Petrus en Judas worden in hun verhouding tot Jezus typen uit alle tijden, die wij nog herkennen, zooals wij wel van een Judas spreken. Dit Verlossingsdrama beschrijft het wereldgebeuren, met dat van het heden inclus, als godmenschelijk sterven en opstaan, waarvan blijkens de mysteriën reeds de geloovige heidenen, zij het ook niet in dezen zin, besef hadden.

Ziedaar wat wij de koninklijke heerschappij van Jezus kunnen noemen, indien men maar bedenkt, dat zijn macht over de wereld tegelijk een werken in de wereld en de zijnen is en nog steeds zijn rijk komt door het kruis, waaraan de wereld hem nagelt. Zoo leert ons de kring der christelijke feestdagen, van Kerstmis tot Pinksteren, hoe het goddelijke leven of de Zoon Gods als Geest een menselijke gedaante aanneemt, vervlochten in en onderworpen aan het aardsche leven en lijden schijnbaar ondergaat om op te staan uit zijn graf en zijn hemelschen triomf te vieren, totdat de Geest van boven weer neder dalende hemel en aarde vereenigt; momenten, die in het rijk der eeuwen in elkander vloeien en toch ook weer zijn te onderscheiden. Ook de historische Jezusprediking zal hem een koning in het rijk van den geest kunnen noemen en de zegepraal van het godsrijk als de heerschappij van zijn geest of van den geest beschrijven, terwijl hier de Christus de Koning en de Geest zelf is.

Krachtiger nadruk zal evenwel die prediking leggen op de profetische werkzaamheid van Jezus, want een profeet is hij voor haar allermeeest geweest. Zullen wij hem niet evenzeer laten toornen, liefhebben, straffen, zegenen in de huidige zondige wereld, nog zoekende wat verloren is, komende ook tot ons? De Meester is daar en Hij roept u ¹⁾, zoo sprak niet alleen eens een Martha tot hare zuster, zoo spreke nog de Leeraar van heden tot zijn gemeente. Hij stond niet aan de deur en klopte, maar zegt ook nu: Ik sta aan de deur en Ik klop ²⁾. In velerlei gedaante vertoont zich de Heiland, ofschoon hij in al die ge-

¹⁾ Joh. 11, 28.

²⁾ Openb. 3, 20.

stalten dezelfde blijft. Terecht vroeg de Heer ARIS, of de wijze, waarop Jezus in de kunst van alle tijden is afgebeeld, hier niet in aanmerking kwam. Wij hadden het met een enkel woord reeds herinnerd, hoe de kunstenaar in zijn visie den Christus boven het tijdelijke in engeren zin verheft en hem als het ware uit de lijst van zijn tijd neemt, hem een nieuw kleed om hangt, nieuwerwetsche 'en hedendaagsche trekken geeft, maar toch zoo dat wij in hem een eeuwige verschijning bewonderen. De Vlaamsche schrijver, die het Kerstkind in zijn land laat geboren worden, heeft verhaald, hoe hij tot zulk een voorstelling kwam. Zijn vader mocht gaarne zijn kinderen vertellen van hetgeen hij op zijn reizen had gezien; zoo b.v. dat hij de Drie Koningen had ontmoet, daar bij die kromming van den weg. Dit is dichterlijke voorstelling, maar wie zoo niet den Christus kan zien, zal nooit zijn ware wezen doorgronden. „Heer Jezus, wees onze gast”, zoo leest men onder een plaat, die een arbeidersgezin uit dezen tijd voorstelt, waarin een vreemdeling binnentreedt en allen vol eerbied opstaan, omdat zij in den vreemde den Heiland herkennen. Hoe anders zou het zijn, indien Hij de gast ware in ons huis, wij Hem ontvingen als een Zacheüs ¹⁾ en hij ook in waarheid met ons aanzat aan den disch des Heeren.

In de kunst wordt Jezus evenals in de Evangeliën noodwendig voorgesteld in uiterlijke gedaante, naast of te midden der zijnen. In Milaan bewondert men nog steeds het Avondmaal van Leonardo. Hier heeft de groote kunstenaar de twaalf verdeeld in vier groepen, naar de verschillende temperamenten. Doch welk temperament moet aan Jezus zelf worden toegekend? Aarzelen wij niet hem tot een individueele persoonlijkheid, tot één hunner te maken en ziet onze geest hem niet als het middelpunt van dezen kring in hooger zin? Zoo wordt zijn „Volg mij” eerst de roepstem in eigen binnenste en komt ook zijn beeld en in dat beeld Hij zelf ons nader. Als de martelaar voor de heilige zaak zal de gekruisigde zijn plaats innemen in de historische prediking. Niet minder voor ons, die in Hem den goddelijken dulder zien, wiens lijden zelf reeds heerlijkheid is en die in ons een gestalte moet aannemen, zoodat zijn kruis ons kruis en ons kruis het zijne wordt. Zijn voorbeeld volgen? Niet van zijn voorbeeld volgen, maar van Hem zelf volgen spreekt hij. „Indien wij met Hem gestorven zijn” ²⁾, zegt de apostel, die zijn litteekenen droeg ³⁾, zooals Franciscus van Assisi bloedde uit zijne wonden. Meer nog dan hem navolgen is Hem „aandoen” ⁴⁾, naar de bijbelsche sprake, als een masker,

¹⁾ Luc. 19; 2 vvgl.

²⁾ Rom. 6; 8.

³⁾ Gal. 6; 17.

⁴⁾ O.a. Rom. 13; 14.

een kleed, een wapenrusting. Dat verstaat, naar wij weten, de gemeente en men zal zeggen, dat ieder dit wel ongeveer zoo kan beamen en ook bij wijze van spreken herhalen, maar dat men toch moet onderscheiden tusschen beeld en werkelijkheid, daar wij ook wel zeggen van een kind, dat het sprekend zijn vader is. Neen, zoo zeggen wij, een lidmaat van Christus zijn, is waarlijk deel zijn van het Lichaam, dat één is met de leden ¹⁾ en geen ander dan de levende Jezus zelf, van wien gij zegt, dat hij *heeft* geleefd.

Zoo gaat de profetische Jezus niet onder in den universeelen Christus dan om in anderen vorm weder te keeren en ons zelven in hem, zich zelf in ons tot profeet te stellen. Intusschen draagt de Christus in de voorstelling der gemeente ten leste ook een priesterlijk karakter, zich openbarend in den Zoendood ²⁾, die de hoeksteen is van het orthodoxisme, waartegen dan de liberale opvatting zich zoo sterk mogelijk aankant met de verkondiging, dat ieder mensch zijn eigen priester is of behoort te wezen. Deze theologie kan over den dood van Jezus prediken als het offer, door hem in dienst van zijne roeping gebracht. Zij kan wijzen op de zegeningen, die de gemeente van dit sterven heeft geoogst, daarin ook een hoogere beschikking zien en het zelfs noodwendig noemen in het goddelijk wereldplan, omdat zoo alleen het evangelie kon zegevieren. Zoo kan zij misschien ook aannemen, dat Jezus zelf zijn dood in dit licht heeft vooruitgezien, maar gaat dan allicht de grenzen te buiten, die de menscheeljkheid van Jezus hier gebiedend stelt, ons althans tot voorzichtigheid dringend. Van een eigenlijken zoendood spreken in den zin, dat Jezus Christus aan het kruis schulddeggend voor ons het offer heeft gebracht, zij kan en zal het niet. Alleen door uit te gaan boven den historischen Jezus zal men hier algemeene waarheden kunnen vinden, zooals deze, dat het lijden van den één den ander ten goede komt, hetgeen het kruis ons veraanschouwelijkt.

Het is de taak van de hier onderstelde Christusprediking om aan beide opvattingen, de orthodoxe en de moderne, recht te laten geschieden door ze te vereenigen in een beschouwing, waarin zoowel de eene als de andere is opgeheven. Daartoe zal het noodig zijn het leerstuk historisch, psychologisch, dogmatisch te benaderen om het religieus te waardeeren. Hier zij slechts even gewezen op de gedachte der plaatsvervanging, welke voor de ouden een geheel andere beteekenis had dan voor ons, in den zin dat werkelijk de een zich in de plaats van den ander kon stellen zoodat hetgeen hij deed of onderging

¹⁾ Rom. 12; 4.

²⁾ O.a. Rom. 3; 21 vvgl. Matth. 26; 28.

den ander ten goede kwam als had hij zelf het ondergaan en gedaan ¹⁾. Doch vooral komt hier zeker de gedachte in aanmerking, volgens welke de één representatief in de plaats kan treden van het geheel, die juist met de door ons vooropgestelde beschouwing van onze eenheid in Christus, niet als een zinnebeeldige, maar effectieve, een aanknoopingspunt heeft. De ééne, die oudtijds als koning of priester voor het volk in den dood ging, vertegenwoordigde te eener zijde het geheele volk, maar anderdeels ook de godheid, die in hem woonde. In dit licht zijn het vooral drie waarheden, welke ons de leer van den zoendood ontvouwt: 1°. dat geen rechtvaardiging mogelijk is zonder offer, als ondergang van den natuurlijken mensch en zijn opgang in den geestelijken, waarom dit offer in de historische beschrijving van Jezus' leven niet mocht ontbreken, 2°. dat in dit ons offer het ééne en groote wereldoffer wordt volbracht en zich herhaalt, hetgeen ons in Jezus representatief wordt voorgesteld, 3°. dat wij niet uit ons zelf alleen dit offer kunnen brengen, maar het Christus is, die het in ons brengt, één geworden met ons, hetgeen zijn offer tot volle werkelijkheid maakt. Hier mag dan niet worden voorbijgezien, dat dit offer schuldadelgend kan heeten, voorzoover in deze volkomen overgave de zelfzucht is overwonnen, hetwelk weliswaar bij ons nooit geheel het geval zal zijn, maar alleen in de heiligheid van Christus, waarvan wij kunnen zeggen, dat zij ons wordt toegerekend, wanneer hij leeft in onze ziel, daar wij niet geoordeeld worden naar hetgeen wij doen, maar naar hetgeen wij zijn en het vooral op het uitgangspunt en beginsel, onze gemeenschap met Christus in en door het geloof, aankomt. Zoo schenkt ons dit offer de verzoening in die gemeenschap, ons verlossende van het drukkend gevoel, dat wij in juridischen zin — en ons geweten spreekt als rechter — zelven de straf hadden verdiend, die nu Christus, als het geheel, voor en in elk der leden, wederom uit dat juridisch gezichtspunt beschouwd, draagt.

Wanneer wij zoo de leer der voldoening in haar ontstaan en beteekenis verduidelijken, zoo worde niet ontkend, dat de letterlijke opvatting daarvan en de vorm, dien zij voor en na heeft aangenomen, samenhangen met gebrekkige opvattingen, die van den beginne af daaraan verbonden zullen zijn geweest, daar het geestelijke ook hier wordt bewaard in aarden vaten, waartoe ook de historische beschouwing het hare heeft bijgedragen. De wezenlijke momenten van het leerstuk kunnen wij ons echter toeëigenen bij handhaving van de grondgedachte der moderne theologie, die ernst maakt met het priesterschap

¹⁾ Vgl. het gedoopt worden voor de dooden 1 Cor. 15, 29.

aller geloovigen ¹⁾, waarbij men zich dan weliswaar moet getroosten, dat een orthodoxe dit onrechtzinnig en modernen niet-meer-modern noemen.

Men zal begrepen hebben, dat deze vertolking en toeëigening van de verzoeningsleer, volgens welke Christus alzoo voor, met en in ons sterft, alleen mogelijk is door de innige gemeenschap, waarin Christus bij deze prediking tot ons treedt. Daarom sluit de laatste zich toch het meest aan bij het vierde evangelie, dat zoowel de eerste drie als de Paulinische theologie achter zich heeft en als de synthese daarvan kan worden beschouwd. Hier staat Christus in innige en geestelijke gemeenschap met de zijnen. ²⁾ Hij schenkt niet het licht, maar is het Licht der wereld; Hij reikt niet slechts het brood, maar zegt: Ik ben het Brood des levens. Hier doet Hij opstaan, maar alleen omdat Hij zelf de Opstanding en het Leven is. Wij ontvangen dit Leven van Hem, maar hebben het, meer nog, in Hem. Hij is de Wijnstok, waarin wij onderling als ranken zijn verbonden, één als Broeders en Zusters in den Heer, evenals de onderscheiden kerkgenootschappen takken zijn van den éénen levensboom. Zoo wordt eerst het Heilig maal een gemeenschaps-oefening met en in Christus, afgebeeld in Brood en Beker, waarbij ieder als het ware zich zelf in Hem offert, welke gemeenschap in het leven moet worden bestendigd en vervuld. ³⁾

Deze gemeenschap is dan tegelijkertijd een gemeenschap door hem en in hem met God den Vader. ⁴⁾ Drieërlei aangezicht draagt toch het goddelijke Wezen: De Vader als Schepper, de Zoon als de Geschapene en de Geest als degene, uit Wien en door Wien alles is geschapen en herscheppend, wederbarend tot den Vader wordt teruggebracht. Deze Drievuldigheid, in de kerkleer al te uitwendig voorgesteld als drie op zich zelf staande personen en mede daarom door een rationalistische kritiek ontkend, behoort in haar oecomenischen en ontologischen vorm tot het schoonste en diepste, wat de godsdienstige overdenking ons heeft geschonken. Daarom neme zij bij den Doop als formule een blijvende plaats in ⁵⁾ en zullen in een christologische prediking als hier bedoeld deze drie zich in heilige eenheid weerspiegelen.

Hieruit blijkt, dat deze Christusbeschouwing slechts de

¹⁾ Wij zijn een priesterlijk volk in één Hoogepriester I Petr. 2; 9 en Hebr. 8; 1.

²⁾ Joh. 8, 12; 6, 35, 48; 11, 25, 15, 1.

³⁾ Vgl. GOETHE'S „Chor der Engel": Thätig ihn preisenden, Liebe be-weisenden, Brüderlich speisenden, Euch ist der Meister nah, Euch ist er da!

⁴⁾ Joh. 17; 21.

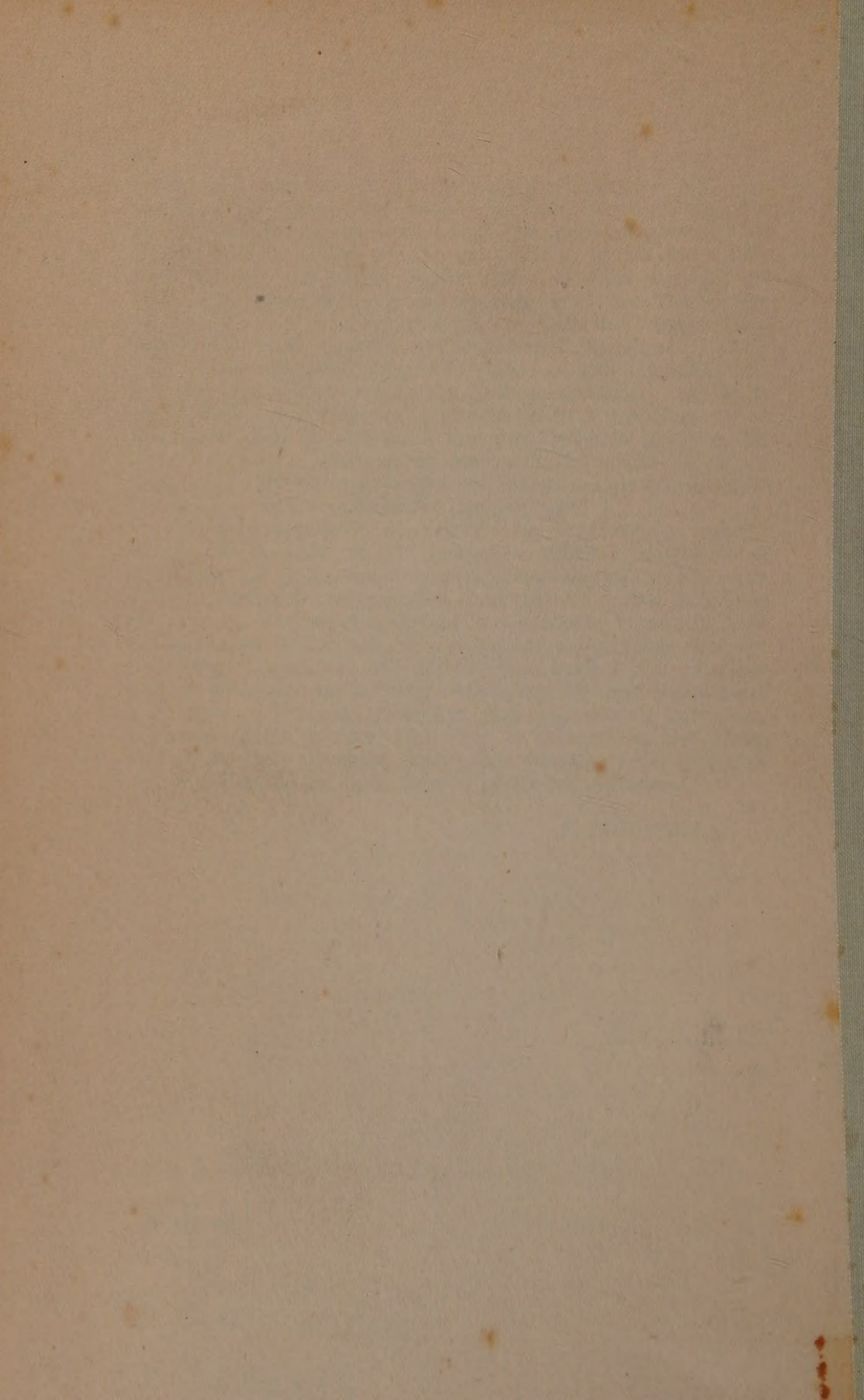
⁵⁾ Matth. 28; 19.

vrucht kan zijn van de gemeenschap met Christus zelf, zich aan de zijnen openbarend, zoodat men ook in dit opzicht van een Menschwording en Opstanding kan spreken, gelijk Maria Magdalena hem zag in een nieuwe gedaante en zelfs toen haar Heer nog niet kon grijpen, omdat deze voor haar nog niet ten volle was verheerlijkt, nog niet was opgevaren naar den Hoogen en niet de hemelsche en geestelijke gestalte had aangenomen, waarin Hij eerst waarlijk één wordt met de zijnen¹⁾. Doch waar deze Christus, hoe dan ook, wordt gepredikt als het middelpunt der wereld- en heils-geschiedenis, zegenende en lijdende, gekruisigd en verhoogd, schijnt het daar haast niet al te klein om het al of niet historische in gewonen zin als voornaamste kenmerk te nemen of te vragen of dit nu rechtzinnig dan wel vrijzinnig moet heeten, aangezien toch deze benamingen zoo verschillenden zin hebben?

Vraagt men naar de vrucht van zulk een prediking? Alleen de prediker en de gemeente zullen er over kunnen oordeelen. De dank van een leerling moge nog niet rechtstreeks zijn Christusbeschouwing gelden en slechts een enkele Belijdenis nu en dan de uiting zijn, dat zij is opgenomen in de ziel, eens zal misschien de Leeraar, zij het bij het nederleggen van zijn bediening, bespeuren, dat hij Christus heeft nader gebracht aan de gemeente en in dezen ernstigen tijd haar weer nader tot Hem en wellicht ontdekken, dat zijn arbeid, hoe onbetekenend, ook hierom niet ijdel is geweest in den Heer, omdat hij zelf op zijne wijze dien Christus heeft gegrepen om van Hem te getuigen, in zijn prediking allermeeft.

P. ZONDERVAN.

¹⁾ Joh. 20.

BT Binnerts, Arjen, Szn., 1865-1932.
10 Het plaatsbekleedend lijden van Jezus
S8 Christus, door A. Binnerts. De beteekenis
no.2 van een christologie op kritisch standpunt
voor de prediking in de gemeente, door P.
Zondervan. Assen, Van Gorcum [1925]
42p. 25cm. (Studieclub van moderne
theologen. Vlugschrift, no.2)

Includes bibliographical references.

332385

